

NORSK POLARINSTITUTT
MEDDELELSER NR. 102

ODD LØNØ

Norske fangstmenns overvintringer

Del I - 1795 til 1892

The Norwegian winter hunting expeditions

Part I - 1795 to 1892

Særtrykk av Polarboken 1971-72

NORSK POLARINSTITUTT
OSLO 1972

DET KONGELIGE DEPARTEMENT FOR INDUSTRI OG HÅNDVERK

NORSK POLARINSTITUTT

Rolfstangveien 12, Snarøya, 1330 Oslo lufthavn, Norway

SALG AV BØKER

SALE OF BOOKS

Bøkene selges gjennom bokhandlere, eller
bestilles direkte fra:

*The books are sold through bookshops, or
may be ordered directly from:*

UNIVERSITETSFORLAGET

Postboks 307
Blindern, Oslo 3
Norway

16 Pall Mall
London SW 1
England

P.O. Box 142
Boston, Mass. 02113
USA

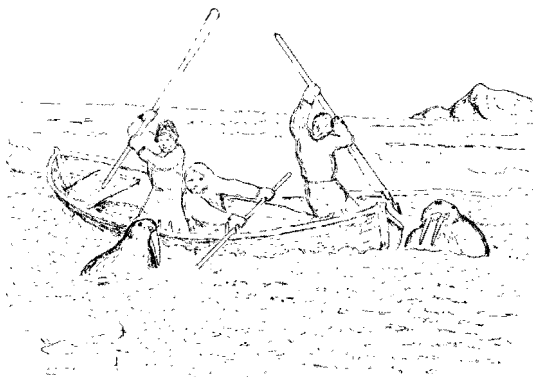
Publikasjonsliste, som også omfatter land,
og sjøkart, kan sendes på anmodning.

*List of publication, including maps and charts,
may be sent on request.*

Norske fangstmenns overvint- ringer. Del 1 1795 til 1892.

*(The Norwegian winter hunting expeditions.
Part 1. 1795 to 1892.)*

av Odd Lønø.

Innledning.

Svalbard ble oppdaget i 1596. En betydelig hvalfangst utviklet seg rundt øyene etter 1611. Hvalfangerne, som først og fremst var etter grønlandshvalen, fanget også noe hvalross. Denne fangst, som bare foregikk om sommeren, ble drevet mest av hollendere og engelskmenn. Danmark-Norge tok liten del i denne fangst. Fangsten avtok etterhvert og var praktisk talt slutt i 1830 (HOEL 1966 og AAGAARD 1944).

Mens storhvalfangsten ennå pågikk, i årene mellom 1715 og 1720, begynte russerne å besøke Spitsbergen og Bjørnøya. Det var aldri mange russere, men antagelig var de der årvisst til 1853 da vi har den siste nedtegning om overvintring. Russerne drev delvis sommerfangst og delvis overvintringsfangst. De deltok aldri i storhvalfangsten (HOEL 1966).

Det første norske gjennomførte forsøk på ishavsfangst er høyst sannsynlig en overvintringsekspedisjon som ble rustet ut i 1795. Nordmennene overtok nå etterhvert ishavsfangsten ved Svalbard etter russerne. Det ble sendt ut sommer- og vinterek-

spedisjoner fra det nordlige Norge. Skutefangsten om sommeren hadde et langt større omfang og brakte hjem langt større fangstmengder enn overvintrerne. Likevel er overvintringen et så viktig kapittel i våre fangstmenns historie at de fortjener å bli samlet i en oversikt. Disse beretninger har hittil bare vært å finne i meget vanskelig tilgjengelige kilder.

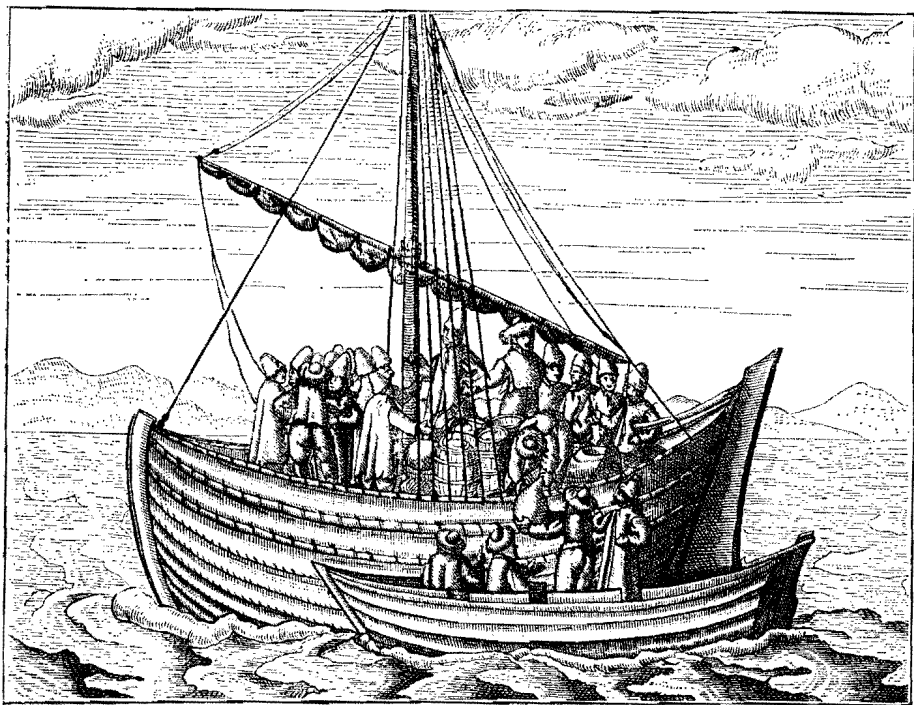
Denne framstillingen omhandler den første del av de norske fangstmenns overvintringer. Tiden etter 1892 vil bli behandlet senere.

Den første norske overvintring på Spitsbergen 1795—96.

Den første ekspedisjon som ble rustet ut fra Norge til ishavsfangst, var en ekspedisjon fra handelshuset Buch i Hammerfest 1795. Denne ekspedisjon kom også til å overvintre. KEILHAU (1831) skriver om denne: «Som det første Forsøg fra Hammerfest til Spitsbergen kan maaskee anføres en halv norsk Expedition, som en derværende Kjøbmand udrustede i Aaret 1795, i russisk Fælleskab. Han lod nemlig nogle Søfinner overvintre paa Spitsbergen tilligemed Russerne. Fangsten skal have været ret god, men Unighed mellem Mandskabet gav Expeditionen et slet Udfald, og den blev af liden eller ingen Følge for Speculationen paa Polarøerne.»

RATHKE (1907), som oppholdt seg i Finmarken vinteren 1801—02 for å studere fiskeriene, skriver: «Handelshuset Buch havde med Held forsøgt Fiskerie Udrustning til Spitsberg og Jan Mayn Øen. Forsøg med et hertil kjøbt Russisk Skib og hvor 4 Russer vare med til Andførsel skal have være heldigst; af 15 Mand kom 13 tilbage, den ene døde af Skiørbug og den anden omkom i Isen.»

Vi kjenner ingen detaljer om fangsten. Hvor denne ekspedisjonen lå på Spitsbergen, vet vi heller ingen ting sikkert om. Men det er mest sannsynlig at den lå i Isfjorden, fordi LØWENIGH (1830), som besøkte Spitsbergen i 1827, forteller at nordmennene inntil da bare hadde ligget i Krossfjorden og Isfjorden. Ekspedisjonen i 1822—23 lå i Krossfjorden, og det samme gjorde 1823—34 ekspedisjonen. Riktignok reiste deltagerne fra denne ekspedisjonen ned til Isfjorden om vinteren, så vi kan ikke helt sikkert slutte oss til overvintringsstedet.

Lodje. Denne type russiske båter brukte de første norske fangstmenn til Spitsbergen. Bordene var bundet sammen med vidjer. (Etter NORDENSKIØLD 1880). Russian smack, used by the first Norwegian hunters to Spitsbergen.

Det er tydelig at denne ekspedisjonen var anlagt etter russisk mønster, og fire russere var med som kjentmenn. Båten, en lodje, har de om høsten fortøyet i en sikker havn (Trygghamna?). Der har den ligget til forholdene var brukbare for nedreisen året etter.

Overvintring i Krossfjorden 1822—23.

Denne ekspedisjonen kjenner en mange detaljer fra når det gjelder vær og fangstforhold, men hvor stor fangsten ble, kjenner en ikke. Ekspedisjonen er omtalt av KEILHAU (1831). Han har sine opplysninger fra en som overvintret på denne ekspedisjonen.

Ekspedisjonen bestod av 16 mann som ble satt opp til Kross-

fjorden fra Hammerfest. De satte opp et hus (antagelig i Ebeltoftthamna) hvor tidligere et russerhus hadde stått. Overvinterne ble satt i land St. Hans aften. Seks av deltagerne tok straks en tur til Isfjorden i fangstbåter for å skyte rein. De andre gikk i gang med å bygge huset. Mens det foregikk, bodde de i telt. Den første måneden samlet de noe dun og egg. Hvalrossen var gått ut fjorden med isen. Hvalrossen kom tilbake først i august, og de drev fangst på den til midten av november da isen la seg og hindret fangsten. Om vinteren drev de revefangst, og til dette satte de opp sakser, feller og gildrer, og for fangst av isbjørn satte de ut tre sakser. Ryper skjøt de mange av både høst og vår.

Huset klarte de alltid å holde varmt selv på det kaldeste, og ingen lå syk. To mann som hadde overgitt seg til for mye ørkesløshet, ble angrepet av skjorbuk. Men cochleare (skjorbuksurt) som de fant allerede i februar, ferskt fuglekjøtt og suppe kokt på selkjøtt helbredet dem på fjorten dager.

Om våren gjorde de flere turer med fangstbåtene til Forlandet og nordover kysten, men de ble overalt hindret av isen. Før de reiste fra Hammerfest, hadde de bundet seg en kvitfisknot (hvithvalnot), men den ble ikke brukt.

I juni fikk de besøk av to skuter fra Hammerfest. Noe senere kom fartøyet med nytt mannskap fra Hammerfest til avløsning.

Overvintring i Krossfjorden 1823—24.

I følge KEILHAU (1831) kom 16 mann fra Hammerfest opp til Krossfjorden og løste av mannskapene som hadde fanget der om vinteren. Erfaringene fra året før hadde vist at Krossfjorden ikke var den beste fangstplassen. For å bedre på dette reiste deltagerne om vinteren ned til Isfjorden og slo seg til i et russehus. Forholdene i dette huset var meget dårlige, og tre mann omkom. Om de reiste tilbake til Krossfjorden, gir KEILHAU ingen opplysninger om. Intet vites om fangsten.

Disse overvintringer i Krossfjorden, som startet i 1822, var opprinnelig planlagt for tre år, men de sluttet med denne andre.

Overvintring på Bjørnøya 1823—24.

I Hammerfest hadde to foregangsmenn, SIGFRIED AKER-

MAND og AAGE AAGAARD (begge kjøpmenn), interessert seg for fangsten på ishavet. De rustet i 1823 ut en fangstekspedisjon på 9 mann (KEILHAU 1831) til Bjørnøya. De bodde i et hus som var satt opp i bukta ved siden av Nordhamna. Det en vet fra denne ekspedisjonen har vi fra Finmarksposten (nr. 52, 1874). Her står det: «I en skrivelse av 13. juli 1824 heder det saaledes: «Robbe og hvalrossfangsten på Bern-Eiland, Hoppen-Eiland og Spitsbergen er i aar meget betydelig, da Consul Akermant og Kjøbmand Aagaard hersteds har allerede 3de Galeasladninger med Spæk, Huder og Tænder af en på Bern-Eiland i forrige Vinter holdt Expedisjon, hvorav erholdtes 680 store og 70 små Hvalross.«».

Overvintring på Bjørnøya 1824—25.

Denne overvintringen er godt kjent da den er omtalt av KEILHAU (1831) og LÖWENIGH (1830), som begge besøkte Bjørnøya i 1827 ombord i sluppen «Haabet». Skipperen ombord hadde overvintret 1824-25 og den følgende vinter på øya, og han fortalte om overvintringen.

Overvintrerne, i alt 8 mann, ble satt opp fra Hammerfest i september. Den dagen de kom til øya stakk de 18 hvalross. De bodde i de husene som tidligere var i Nordhamna, satte disse i stand og bygde til et pakkhus. De satte også opp om høsten 17—18 gildrer og feller etter rev.

Hvalrossfangsten foregikk hele vinteren til den opphørte i mars. Flokker på opp til flere hundre stykker la seg opp i fjæra øst for Hvalrosshamna. På en dag i uken før jul stakk de 70 stykker. De flådde og arbeidet med fangsten i måneskinn og nordlys. Etter nyttår avtok fangsten. Grunnen til dette ble angitt å være at hvalrossen skydde stedet da de avspekkede hvalrosskropper som var kastet på sjøen, ble skyllet opp i fjæra igjen.

Vinteren var mild med lite is. På slutten av vinteren fikk de besøk av isbjørn, og de skjöt 3 stykker rundt husene.

I midten av juni begynte alkefangsten. Alkene skjöt de, tok dem med hover og fanget dem i feller og sakser. De tok vare på fjærene og saltet skrottene. Sist i juni samlet de egg av alke, måse og havhest. På grunn av drivis som kom un-

der øya, kom de ikke ned til Sørhamna før i juli for å plukke egg.

Båten fra Hammerfest kom den 23. juli og hentet tre mann og en del av fangsten. Tre uker senere kom den igjen og hentet resten av mannskapet og fangsten. Mannskapet som ble igjen, hadde i ventetiden fisket torsk og saltet 5—6 tønner.

Fangsten var meget god. De fikk i alt 677 hvalross, 3 isbjørn, omtrent 30 rev. KEILHAU nevner bare blårev, men LØWENIGH nevner delvis blå og hvite som er det mest sannsynlige. I tillegg til dette kommer dun, fjær, egg og saltede alker.

Ingen av fangerne hadde vært syke om vinteren. Om våren hadde de samlet og spist cochleare.

Overvintring på Bjørnøya 1825—26.

Denne ekspedisjonen vet en lite om selv om KEILHAU (1831), som nevnt, hadde vært sammen med skipperen på «Haa-bet», og denne skipperen hadde overvintret 1824—25—26.

Det var 8 mann som overvintret. (i tabellen nevner KEILHAU antagelig feilaktig 10 mann). Fangsten er ikke oppgitt, men angis bare som måtelig. Grunnen til at hvalrossfangsten ikke slo til denne vinteren, var at det var langt mere is enn vinteren forut. De fikk kaldt vær med mye is allerede i november. I slikt vær, sier KEILHAU, er hvalrossen ikke rundt Bjørnøya, men på Spitsbergen.

Da det var mere is, var det selvfølgelig mere bjørn på Bjørnøya. De hadde besøk av isbjørn på taket og skjøt 7 stykker så godt som fra døra.

De hadde nok brensel, så selv om det var kaldt ute, så hadde de det varmt inne. Ingen ting er nevnt om sundhetstilstanden, men den har sikkert vært god denne vinteren også.

KEILHAU gir en god beskrivelse av husene. Han skriver: «Husene vare udvendig betrukne og behengte med Hvalroshuder, paa hvilke Kjødsiden vendte ud og var fuld af Grønske og en rødlig Raaddenhed. Flere saadanne Huder klæbede ogsaa ud over og imellem Stenene omkring Bygningen. Udenfor denne stod en Slæde, et Par gamle Kjærrisser og en Slibesteen; fremdeles laae der hele Dynger af Alkeskind og en Mengde Eggeskaller af Maager og Stormfugle.

Indvendig fandt vi Stuen ganske tjenlig til sin Hensigt; den var godt tømret, havde eet Vindue, fire store Sengesteder, en Skorsteen og en Bagerovn; i Loftet var anbragt et smalt Luft-rør til at aabnes, naar man lukker Skorsteens-Piben. Der forefandtes en Øxe, en Saug og en Tønde Qwas (et Slags Tyndt-øl, som bruges i Rusland). Desuden var der for noget muligen indtræffende Nødstilfælde ved Etablissementet nedsat et lidet Forraad af Salt og Tørfisk, to Matter Meel og et Partie nedsaltede alker.»

Overvintringen i Isfjorden 1825—26.

Denne ekspedisjonen omtales med et par setninger i Norsk Handelse-Tidende (nr. 157, 1827), men best av KEILHAU (1831). Han skriver: «Lodjen Spitsbergen laae om Vinteren 1825—26 i Spitsbergen; Besætningen var oprindelig 22 Mand, hvoraf fem døde under Overvintringen». Videre skriver han: «Et Handelshus i Hammerfest, som i de sidste Aar altid har sendt eet eller to Fartøier til Polar-Øerne, lod i 1825 en liden Bygning føre over til Spitsbergen og opsatte ved Siden ef et russisk Etablissement i Iis-Fjorden. I dette Huus og i den russiske Barake holdt et Partie af det oversendte Mandskab til under Overvintringen, som ikke gav noget lønnende Udbytte. Fem Mand, som vare udsendte fra Hovedkvarteret til et andet Sted, hvor de boede i et russisk Huus, omkom samtlige. Efter hvad man kunde udbringe af Deres Journal, har Frygt for Bjørnene hindret dem fra at gaae ud, saaledes at de rimeligtviis ere komne til at lide Mangel paa Fødemidler, og have paadraget sig Skjorbug. Tre Bjørne havde de skudt gjennem Taget; den ene Mand fandtes aldeles ikke.»

Overvintring på Bjørnøya 1829—30.

Om denne ekspedisjon skriver HENKING (1901). Han referer til et brev av 8. oktober 1829: «Ishavskipper Fredr. Tollefsen har igjen gjort en ualmindelig god fangst med skonnerten «Tri-fan», som tilhører Aagaard og Akermund. Han fikk 123 feite hvalross som gav så full last at han måtte kaste ut de fleste av skinnene. Bortsett fra denne fangst oppnådde han også hovedformålet med denne reisen. På Bjørnøya satte han i land 7

mann som skulle drive vinterfangst og samtidig bringe hjem tre finlendere. Disse tre hadde tilbragt sommeren på Bjørnøya for å reparere husene og gjøre dem i stand for mannskapet som skulle overvintre.

Særlig var det heldig at han anløp Bjørnøya på tilbakeveien fra Spitsbergen for å landsette overvintrenerne, for han frelste derved de tre finlendere fra hungersnød. I to måneder hadde disse stakkarene kjempet med hungeren og bare levd av hvalrossfangsten. De spiste hvalrosskjøtt med noe grøt til, men uten brød, mel eller andre næringsmidler. Mens de oppholdt seg på øya hadde disse tre gjort en fangst på 23 hvalross. De har nå fått betaling for dette selv om spekket fremdeles ligger på Bjørnøya . . .».

Om selve overvintringen vet vi ikke noe. Høyst sannsynlig har den blitt gjennomført med et brukbart resultat, for etter ISACHSEN (1921) ble «Trefan» («Trifan»?) igjen utrustet sommeren 1831 for å gå med overvintrener til Bjørnøya. Ekspedisjonen nådde ikke Bjørnøya, men havnet på Spitsbergen hvor den gjorde full fangst og kom hjem om høsten.

Overvintringen på Tusenøyane 1834—35.

De første nordmenn og også den eneste overvintring på øst-siden av Spitsbergen i dette tidsrum vi behandler, er styrmann Skare og hans 4 kameraters overvintring på Tusenøyane. Han har selv skrevet beretningen om dette i Norsk Handels-Tidende (nr. 1213, 1837). (Beretningen er også trykt i Aftenposten nr. 626, 1896.) Vi gjengir hele hans beretning (i vår rettskrivning):

Kort beskrivelse av vårt opphold på Spitsbergen fra 3. september 1834 til 22. juni 1835.

Den 3. september 1834 forlot vi i godt vær vårt fartøy som lå til ankers ved et skjær ved Tusenøyane for å søke etter hvalross eller andre dyr på de omkringliggende skjær og holmer. Men vi var ikke kommet langt før det med ett trakk over med så tykk tåke at det var oss umulig å komme ombord. Vi reiste derfor til en liten øy i nærheten i håp om at når tåken lettet, å kunne komme ombord igjen. Men da tåken vedble, drog vi til en annen øy hvor det stod 3 russehus, som var svært falleferdige og fulle av is. Torsdag morgen lettet endelig tåken. Vi gikk i bå-

ten og begav oss i vei, men vi var ikke kommet langt før det igjen ble så tåkete at vi tok feil av vårt mål og kom til en øy hvor det lå noen råtne hvalross-skrotter. Da vi hadde ligget på øya en stund, lettet tåken noe og vi skimtet fartøyet ved det samme skjær hvor vi forlot det. Vi forsøkte på ny å komme ombord, men var ikke kommet mere enn et par bøsseskudd fra øya før vi både tapte den og fartøyet av sikte. Vi styrte likevel samme kurs mot fartøyet, men strømmen og stormen som tiltok, og som begge satte en vei, drev oss så langt ut av vår kurs at vi ikke kunne finne land. Endelig fikk vi se en øy, etter min mening 1 til 1,5 mil borte fra fartøyet. Da vi var våte og utmattet så hvelvet vi straks båten vår og tente opp ild for å varme og tørke oss. Vi var også sultne, men hadde ikke noe å spise. I håp om å finne fugleunger gikk vi nu omkring på øya og var så heldige å få fatt på 12 terneunger. Disse forslog lite til å stille 5 menneskers sult. Fredag var det en fryktelig storm, og brenningen gikk høyt og skummende mellom øyene. Vi gikk opp for å se oss omkring, og da det var tålelig lyst, så vi fartøyet ved skjæret. Det var umulig for oss å komme ombord på grunn av den store brenning rundt øya. Lørdag hadde stormen og sjøen riktignok lagt seg, men nu var det igjen så tykk tåke at vi tvilte på om vi ville finne fartøyet. Dog — ligge på øya og sulte ihjel kunne vi heller ikke, vi forlot derfor øya og la kursen mot det sted hvor fartøyet lå til ankers. Vi forfeilet igjen vårt mål og rodde omkring hele dagen, inntil vi kom til den øya hvor de råtne skrotter av hvalrossene lå. For å stille hungeren som plaget oss forferdelig, skar vi noen stykker av det stinkende, råtne kjøtt og stekte det på ilden. I begynnelsen smakte det oss tålelig. Søndag morgen lettet tåken, og vi gikk opp på øya for å se om fartøyet ennå lå på samme sted. Men til vår store forferdelse var det borte. Dog trodde vi ennå at skipperen ville gjøre seg all umake for igjen å komme tilbake til samme sted for å hente oss. Da det ikke var brensel igjen på den øya vi var, reiste vi til en annen liten øy, hvor det var overflod av drivtømmer. På denne øya ble vi i to dager. Den tredje dagen om morgen reiste vi tilbake til den øya vi forlot sist for å hente mere av det råtne hvalrosskjøtt, men da vi kom dit, så vi en uhyre mengde hvalross på et skjær tett ved øya. Vi ble svært tilfredse og ansente de

få krefter vi ennå hadde tilbake for å komme i land på skjæret. Våre krefter var ikke store, for istedenfor å gå ut av båten da vi kom til land, måtte vi krype. Vi var så svake at vi ikke fikk stukket mere enn to voksne hvalross og en unge av den store mengde som lå der. Straks flådde vi ungen, tok den i båten og reiste tilbake til den flate øya hvor det var brensel. Vi stekte noe av hvalrossen, fortærte det med største appetitt og befant oss alle vel etterpå. Ja, fra nå av begynte våre krefter å vende tilbake. Av dette hvalrosskjøttet levde vi i 14 dager på denne øya, men nå begynte vi å oppgi håpet om å bli reddet, i alle fall denne høst. Derfor reiste vi til den øya hvor husene stod, i det vi tenkte enten å ende våre dager der eller overvintre — skjønt det siste syntes å være en umulighet. En spurte, hvorledes han skulle kunne klare seg uten klær, en annen, hvorledes han skulle kunne leve av bare kjøtt og ikke en smule av noe annet, en tredje, hvorledes skulle vi kunne komme fra øya om isen neste år ikke gikk bort selv om vi overlevet vinteren. Dette var også min største bekymring, for det er en stor sjeldenhet at isen to vintre etter hverandre driver bort fra disse øyer. Det første vi gjorde, var å hugge isen ut av det ene huset som vi tenkte å bo i og sette i stand. De to andre husene rev vi ned til brensel for vinteren. Vi hadde nå ikke stort kjøtt tilbake. I tillegg fikk vi slikt uvær med NO storm og snøføyke at vi begynte å frykte for at vinteren allerede var kommet og at det ikke ville bli anledning til å fange noe. Den 22. kom isen drivende ut mellom øyene. Morgenen etter så vi en stor mengde hvalross på isen. Vi gikk derfor ut med båten og drepte tre hvalross. Men før vi hadde fått dem i båten, skrudde isen så hardt sammen at den lastede båten ble lettet opp på isen. Vi kunne ikke øyne noen åpning. Vi ble den dag og natt og den følgende dag gående på samme sted, og da vi var dårlig klædte, frøs vi så tennene klapret i munnen på oss. Endelig mot den annen dags midnatt så vi små åpninger i isen. Ved å trekke båten 1/4 mil over isen kom vi om morgenen tilbake til øya. På denne måten fikk vi før mørketiden stukket 12 hvalross med mange gjenvordigheter, og det var vår vinterproviant. Nå begynte vi å lage bøtter til å ha snø og is i. Videre laget vi tråd av harpunlinene for å lappe våre klær med og synåler av gamle spiker. Da vi var ferdige med det, begynte tiden å falle lang. Vi

laget et dambrett og spilte dam en tid, men da alle ikke kunne dette spill laget vi spillkort av tre. Med kniv risset vi figurer inn på disse, siden svertet vi dem med kull og tran, og med disse fordrev vi mangen lang time. Vår regning med dag og dato risset vi inn på et stykke tre. Av og til så vi hvitbjørner som kom over isen til øya. Da vi ikke hadde geværer, måtte vi bare la dem gå, for de kom ikke så nær at vi fikk stikke dem med lansene. På denne tiden ble en finn ved navn Henrik Monsen syk. Jeg trodde det var skjorbuk, for han var meget doven og ville gjerne sove. Bortimot jul ble jeg meget matt, men ikke noe videre syk, dog ble jeg svakere i julen. Den 27. desember døde H. Monsen, og jeg begynte å frykte at jeg, undertegnede, også kunne komme til å gå samme vei. Søndagen etter nyttår fikk vi tak på en bjørn, og da vi hadde spist noe av det ferske kjøttet, begynte jeg litt etter litt å komme meg. En dag stekte vi bjørneleveren, og da den smakte godt, nød vi den med appetitt. Men om morgenen etter da vi våknet, hadde vi sterk hodepine, og et par dager senere mistet vi nesten all huden på våre legemer fra issen til fotsålen. Av denne bjørn og hvalrosskjøttet hadde vi proviant til omtrent midt i mars. Nu lakket det mot slutten av kjøttet. Den 15. mars gikk det to hvitbjørner rundt huset, og to av oss gikk ut og lurte på dem. Endelig kom den ene mot oss, og vi stakk den i hjel. Vi hadde således igjen mat for omtrent tre uker, og nå var vi ikke mere så redde, for vi så hvorledes Gud sørget for oss ettersom han hver gang det gikk mot slutten av kjøttet, gav oss nytt. Da vi ikke hadde mere enn en ukes proviant tilbake av denne bjørn, fikk vi fatt på en annen. Noen dager deretter fikk vi atter en, og av disse to hadde vi mat nok til 14. eller 15. mai. Men nå var også alt kjøtt fortært, og da vi heller ikke så flere bjørn, og isen lå fast så vi ikke kunne få noe fra sjøen, begynte vår stilling i sannhet å bli betenkelig. Vi måtte nu begynne å fortære hvalross-skin, og med denne maten oppholdt vi livet, men følte hver dag at våre krefter avtok. Dog fikk vi av og til noen fugler, og det hjalp nok så vi oppholdt livet. Den 6. juni brøt isen opp, og den 14. stakk vi en hvalross som vi flådde og fikk på land. Straks stekte vi noe av den. Den 20. syntes vi å se en seiler ved iskanten, men da det var tåke, kunne vi ikke sikkert avgjøre det selv om vi hadde kikkert. Den

22. så vi 3 seilere omtrent 1,5 mil fra øya, men på grunn av tåka torde vi ikke å forlate øya. Senere på dagen da det klarnet, forlot vi i den Almektiges navn — han som hadde beskyttet oss — øya. Mot kvelden var vi så heldige å komme ombord til Herr kaptein Eschels fra Altona. Her ble vi vel mottatt og fikk klær, og noen dager deretter kom vi igjen om bord til Bruhn fra Vardø og med ham hjem.

Skrevet på Nyborg den 26. desember 1836.

E. Skare.

Overvintring på Bjørnøya 1834—35.

Fra Tromsø ble det i følge ISACHSEN (1921) utrustet en fangstekspedisjon til Bjørnøya på 7 mann av A. EBELTOFT og konsul J. F. D. MACK i 1834. Ekspedisjonen ble satt opp av skonnerten «Alexander». Overvintreterne satte opp et hus ved Russehamna rett nord for Sørhavna.

Vi vet ingen ting annet om denne ekspedisjonen enn at alle døde i løpet av vinteren. SIVERT TOBIESEN, som overvintret på Bjørnøya i 1864—65, skriver i sin dagbok (ISACHSEN 1921): «Straks før jeg reiste fra Tromsø, kjøpte jeg huset som der står og som var oppført av det mannskap som overvintret der i 1834—35. Det var i hele 7 mann. Nedenfor huset fant vi likene av 5 mann. Den sjette oppdaget vi ikke. Den syvende og sistlevende, og som var formannen, ble av sin bror ført til Norge og begravet i Høvøund. Såvidt jeg husker så skulle han ha levd til mars måned. Jeg kan ikke forklare hvorledes jeg ble tilmote da jeg tok en av hodeskallene i min hånd. Jeg som for 31 år siden, da jeg var 13 år gammel, var kokk på det fartøy som satte dem over, og ennå kan huske navnet på hver av dem, så tenkte jeg på hvem sitt hode jeg nu holdt i min hånd».

Den store tragedien på Spitsbergen 1834—35.

I Beretninger om Den oeconomiske Tilstand m.m. i Norge 1835 står følgende korte notat: «I Vinteren 1834—35 omkom paa Spitsbergen Mandskabet paa 2de fra Tromsøe udrustede Fartøier, tilsammen 14 Mand, hvilke formodes at være omkomne af Skjørbug, da der fandtes Proviant tilbage, og det ikke an-

tages, at de i den Grad have maglet Brænde, at de kunne frosne ihjel.»

Det er uventet at ikke også Bjørnøya-ekspedisjonen i 1834—35 blir omtalt i samme offisielle publikasjon. Den var også fra Tromsø. Men det ser ikke ut til at det er en sammenblanding av fakta, så det må i 1834—35 ha overvintret på Bjørnøya og Spitsbergen 21 mann som alle omkom.

Etter å ha lett i lang tid etter beretninger om de to ekspedisjoner til Spitsbergen, kom jeg endelig i Skilling-Magazin (nr. 10, 1837) over artikkelen «Skipper I. Chr. Lodgaards Reise til Spidsbergen». Her fortelles det om den ene ekspedisjonen til Spitsbergen. Den lå i Krossfjorden og var på 7 mann som alle omkom av skjærbuk. LODGAARD førte skonnerten «Patrioten» og kom til Krossfjorden i siste halvpart av mai 1835. Vi gjengir her utdrag av artikkelen (i vår rettskrivning):

«Jeg nærmet meg det nevnte sted, og jeg var heldig nok til å oppdage en riktig landkjenning, som også er meget sikrere her enn på andre steder i dette farvann, fordi der står — som jeg var underrettet om — oppreist noen kors på en høyde over det mannskaps graver, som under en overvintring hadde sagt denne verden farvel. Fra utkikken oppdaget jeg også et skip som lå fast i isen, og som jeg antok hadde overvintret. Da vi kom nærmere, oppdaget vi at det var en slupp, men vi så ingen ting til mannskapet. Det falt meg ikke inn med en gang at det skulle være noe galt. Jeg trodde derimot at mannskapet var på fangst, og jeg lengtet etter å få snakke med dette mannskap da jeg kunne få opplysninger om både farvannet og fangsten, og dessuten få tilfredstillet min nysgjerrighet om hvorledes mannskapet hadde levd om vinteren på dette isolerte sted. Dessuten mente jeg det ville glede mannskapet å få snakke med oss. Men begjærligheten etter å forsøke min lykke med fangsten seiret over min lengsel etter å tale med mannskapet. Jeg satte fangstbåtene på vannet og sendte dem av sted. Fangsten ble god. Båtene kom tilbake og gav meg grunn til å glede meg over en god begynnelse. Men ennå hadde jeg ikke oppdaget noe menneske på sluppen, og jeg så heller ingen hverken på land eller sjøen. Dette forundret meg, og først nå fattet jeg mistanke om at alt ikke stod vel til ombord. Jeg besluttet meg derfor omsider til å

undersøke og tok båt og mannskap og gjorde landgang på isen hvor sluppen lå. Enda jeg forsøkte på det letteste sted, var landgangen besværlig. Vi måtte hugge trinn i isen før vi kunne komme opp den. Vi undersøkte først sluppen, men vi fant ikke spor av mennesker. Jeg mente likevel at sluppens mannskap skulle finnes og gikk opp på land, på høyden hvor russerne hadde satt opp de korsene som jeg har omtalt tidligere. Noe nedenfor denne høyde oppdaget jeg et lite hus som var så nedsnedd at bare taket var synlig. Nå tenkte jeg at skulle vi finne mennesker, så måtte det være i dette huset, og vi forsøkte derfor å vekke oppmerksomhet ved å rope — hallo! Etter å ha ropt noen ganger, hørte vi at en hund bjeffet inne i huset. Vi skuffet sneen bort til vi fant inngangen. Døren var surret eller bundet fast innvendig — sannsynligvis for å hindre rovdyr fra å komme inn — og vi måtte trykke den ned for å få skåret over forbindingen.

I dette øyeblikk blev både jeg og mitt mannskap grepet av en forunderlig følelse — vi tenkte oss sjømannslivet som det virkelige er.

Såsnart døren var åpnet, kom en meget mager og forsulten hund oss i møte og løp øyeblikkelig ut som et vilt dyr. Vi lot den løpe og undersøkte huset.

På en køye fant vi et menneske i full påkledning med renskinnpels og støvler. Han lå på ryggen med den ene hånd på brystet og den andre i sidelommen. Vi trodde han sov, men fant snart ut at han sov dødens søvn. Under øynene og ved munnen hadde han noen krafts, antagelig av hunden, som antagelig hadde villet vekke ham. Vi lot den døde bli liggende og fortsatte våre undersøkelser.

I en kiste fant vi en journal skrevet for det meste av en Ole Ingebregtsen. Av den fant vi ut at sluppens mannskap hadde bestått av syv mann, av hvilke fem var døde i tiden desember, januar og februar og den sjette den 6. mars. Den syvende og som vi antagelig fant i køyen og som måtte hete Peder, var den som hadde skrevet journalen fra 26. februar til 8. mars. Han var sannsynligvis død straks før vi kom, for ellers kunne ikke hunden ha vært i live, for i stuen var det kun en gryte med froset vann, men ingen matvarer. Hunden hadde, som vi oppdaget,

oppholdt livet ved å slikke på isen i gryten og ved å gnage på et tørt reinskinn, som den som døde sist, hadde til køyklær. Dessuten hadde den også, så vidt vi kunne se, gnaget på noen bøker og papirer som lå i stuen.

I forgangen til stuen fant vi en annen død mann som var pakket inn i køyklær og surret med en line. Den syvende mann, nemlig Peder, som antagelig ennå den 6. mars hadde vært ganske frisk, siden han har skrevet i journalen inntil den 8. mars, må ha pakket inn den døde. Sannsynligvis var det Ole Ingebregtsen. De øvrige fem døde fant vi utenfor huset ved russekorsene. Tre var lagt i kister og to var embalert i seilduk. De var alle gravet ned i snøen, fordi jorden var så frossen at det ikke var mulig å grave en grav.

Nå gikk vi ombord. Fangstbåtene var kommet med ganske bra fangst, men vi gikk igjen i land for å begrave de døde. Vi gjorde likkister så godt som vi kunne, og la likene ned i dem. Så bragte vi dem til russekorsene og under kristelig tro og andakt begravde vi dem i snøen. Deretter gikk vi igjen i huset for å se over og lage en fortegnelse over de avdødes etterlatenskaper. Til denne fortegnelse som ble satt opp i nærvær av hele mannskapet, hadde vi en god veiledning i en kontrabok som vi fant i en kiste. Her var deres eiendeler skrevet ned. Vi skrev også opp hva vi ellers fant i huset, så som en del proviant som vi fant i værelset ved siden av stuen og en del fangstredskaper m.m.

Vi ville fange hunden, men den var så vill at det var så vidt vi klarte det. Skytteren tilbød seg å skyte den, men da jeg ville ha den levende, så fant vi omsider på en måte slik at vi kunne fange den. Vi satte nemlig husdøra åpen og gikk ombord, i det vi håpet at hunden ville gå inn i huset når vi var borte. Det hendte også, og den neste morgen gikk to mann i finnsko en omvei til huset for ikke å bli hørt og tok hunden. Den ble tatt ombord, men skalv i frykt for oss alle i den første tiden. Etter et par dagers forløp tok vi hunden med oss i land. Den besøkte da både huset og de døde, men gikk villig med oss i båten og ombord.

Det var ellers merkverdig at hunden i den første tiden den var hos oss, når den så en av oss sove, gikk og krafset den so-

vende ved øynene på samme måte som den hadde gjort med den døde mann i køyen.

Noen tid senere begav jeg meg på reisen nordover til 80° nordlig bredde hvor der lå to russiske skip eller lodjer. Disse hadde en besetning på 32 mann, hvorav fire var døde og fem var syke. De hadde overvintret på dette sted.

Den 28. juni møtte jeg seks mil sør for Krossfjorden en kjøpmann Pedersen (kanskje Petersen) fra Tromsø. Til ham fortalte jeg om den sluppen som lå i Krossfjorden og det døde mannskap. Han ble forferdet og sa: «Det er min slupp, og det er i min tjeneste de syv er døde. Jeg hadde bestemt meg til Krossfjorden, men nå vil jeg ikke gå dit.» Jeg sa at han burde gå dit om ikke for annet for fartøyets skyld, og jeg leverte til ham en del av de avdødes etterladenskaper. Disse hadde jeg tatt med for å levere i Tromsø — om jeg kom inn der — eller i Trondheim. I et brev som jeg la igjen i hytten, hadde jeg gitt beskjed om dette.

To dager senere, den 30. juni, traff jeg kjøpmann Pedersen i Krossfjorden. Han fortalte da at han utenfor huset hadde funnet en kiste med skipper Jonges journal. Denne hadde antagelig ligget under snøen da vi var der. Journalen fortalte at de døde ikke hadde vært ørkesløse før de ble syke. De hadde fanget 200 hvalross og hadde lagret disse seks mil sør for Krossfjorden. Her hadde han også funnet dem.»

Vi skal så kort referere av journalen til OLE INGEBREGTSEN for å få et inntrykk av hvilken trøstesløs vinter hvalrossfangerne opplevde:

«24. nov. 1834. Jonge er saa syg, at han ikke kan komme op af Sengen. — 14. des. Svend Pedersen er meget syg, saa vi troe, at han kommer til at tage Afsked fra Verden. — 19. des. 3 syge Mand, nemlig Anders, Jonge og Svend Pedersen. — 23. des. Anders Eriksen døde idag Eftermiddag Kl. 3. — 28. des. Idag Formiddag Kl. 8 bød E. Jonge os og denne usle Verden Farvel. — 29. des. Arbeidet en Ligkiste til Jonge. Dagene ere meget langsomme for os. Gud veed hvad Ende det vil faae. — 3. jan. 1835. Idag har Svend Pedersen været meget syg. Vi have hvert Øieblik tænkt at han skulle sige Verden Farvel, men mod Aften fik han dog lidt Lindring. Men Gud veed, om han ikke før imor-

gen har sagt Farvel. — 6. jan. Svend Pedersen Finne fra Stod har idag bydt os Farvel, og er skilt fra Verdens Møie. Han har nu lagt tilsengs i 10 Uger og havt stor Smerte og Pine. — 16. jan. Jeg og Kokken vare ude at fange lidt Ved. Johannes og Svend ere syge, saa at vi nu, desværre ! kun ere to Mand tilbage. Men vi troe, at det vil blive en Overgang; dog, Gud veed det. — 24. jan. Idag have jeg og Peder støbt Lys, for at hjælpe os en Stund, ifald Sygedommen skulde tage formeget Overhaand, som det seer mest ud til, da Svend og Johannes ikke kunne komme af Sengen. Jeg gaaer rigtignok oppe endnu, men dog kun med Møie; saa jeg mener, at vi alle maae ende vore Dage her, hvis ikke Gud vil forandre vor Tilstand. — 26. jan. Nu ere vi, desværre, 3 Mand sengeliggende, og Peder er alene oppe paa Benene. 8. feb. En Bagersvend fra Trondhjem, ved Navn Svend Eriksen Aas, har idag sagt Verden Farvel. — 19. feb. Johannes Ingebregtsen Brenslien fra Overhalden har idag Form. Kl. 5 sagt Verden Farvel.»

Etter 25. feb. er OLE INGEBREGTSEN's journal ført av en annen. — 6. mars. «Ole Ingebregtsen sagde Verden ifra sig og døde.»

Den sistlevende PEDER må slik LODGAARD antar det ha levet ennå omkring 10 uker.

Overvintring på Bjørnøya 1841—42.

Spitsbergen-fangeren HANS LARSEN NORBERG som gjorde mange gode og nyttige observasjoner på Svalbard, skriver i et brev til ISACHSEN (1921):

« . . . John G. Andersson nevner ingen norsk overvintring på Bjørnøya etter 30 årene, unntatt skipper Tobiesens 1865. I 1841 vet vi imidlertid her om en norsk overvintring. Ekspedisjonens leder het Lars Brun Irgens, en av deltagerne var fra Berg i Tromsøsundet og het Hans Ismael Ebeltoft.»

Dette er det eneste vi vet om denne ekspedisjonen.

Overvintringen i Krossfjorden 1844—45.

I Tromsø-Tidende (nr. 85, 1845) finner vi denne hendelse utførlig omtalt, og vi gjengir hele historien (i vår rettskrivning):

«Blant de fartøyer som gikk herfra (Hammerfest) i fjor, var

skonnerten «Trønderen» ført av Holck med 14 mann, og sluppen «Fisken» ført av Holst med 9 manns besetning. Den første var rustet ut av A. Aagaard & Søn og Jentofts Enke & Søn, og den var med 7 av mannskapet bestemt til å overvintre i Krossfjorden på Spitsbergen. Her var det hus. De andre 7 skulle vende tilbake hit med fartøyet etter sommerfangsten. Sluppen «Fisken», som var utrustet for J. P. Berger og Jv. Chr. Rostads regning, var bestemt til en fangsttur på 3 til 4 måneder. På veien opp losset «Trønderen» i Krossfjorden en del proviant og andre saker som var bestemt for vinteren. Den gikk derefter nordover og traff der sammen med sluppen «Fisken». Den 24. juli ble begge fartøyene sperret inne av is, og samme dag ble «Trønderen» knust, mens «Fisken» klarte seg til den 26. I denne tid hadde mannskapene reddet den nødvendige proviant, fangstredskaper og båter fra begge fartøyene. Det var 10 mil fra land. De tok med seg av klær, proviant og andre saker så meget som de var i stand til å dra i båtene over isen. Av mannskapene kom 16 stykker til Krossfjorden den 8. august. Mens 8 mann, som et par dager før hadde skilt lag og tatt veien over fjellene da de nådde land, først ankom 9. august. I Krossfjorden begynte de straks å innrette seg for vinteren, da det ikke var sannsynlig at det var flere båter igjen så sent på sommeren. Provianten som bestod av 25 vog brød, 50 vog rugmel, 2—3 tønner gryn og erter var såre utilstrekkelig, særlig nå når «Fiskens» 10 mann var kommet til. Imidlertid var de noenlunde forsynt med rifler, krutt, bly og andre fangstredskaper. Disse gjorde god nytte, for foruten 28 rein og en del selhund som de brukte til mat, medbragte de ved deres tilbakekomst en fangst av 7 til 800 Spd. verdi. Den mørkeste vinter var den verste tiden, da vær og mørke ikke tillot dem å gå ut på jakt etter bjørn, rein og sel. I denne tid måtte de tære på lageret fra høsten. Dette ble delt ut i små porsjoner. Vi har talt med de hjemkomne, men ingen av dem vedkjenner seg å ha spist sine sko.

På en av deres turer etter fangst var det at de fant nær stranden i en merket steinrøys en del hermetiske dåser med mat. Videre fant de et gevær i en treinnfatning med nøkkel vedhengt, en blytaske med krutt og kuler og en tredunk med rum. Disse saker, hvortil navnet Hekla skal ha være skrevet, må antagelig

vært lagt opp av kaptein Perry, som med skipet Hekla — i 1827 (?) besøkte Spitsbergen i den hensikt å komme mennesker, som måtte forulykke på denne kant, til hjelp. Skulle disse linjer komme til herr kaptein Perry, så kan vi bevidne at mannskapene satte stor pris på denne omtenkksomhet. Det vil sikkert også glede herr Perry å få høre at hans gave ble funnet av disse nødstedte mennesker.

I løpet av den mørkeste tid døde 4 av skjørbuk. Denne sykdom kunne naturligvis i dette området og med så lite proviant og klær som mannskapet hadde, ikke utebli. Vi antar at nytelsen av rein, bjørn og selkjøtt og det varme blod av disse dyr har frelst de fleste av mannskapet fra å bukke under for denne sykdom, dette hadde kanskje ikke vært tilfelle om de hadde vært godt forsynt med salt kjøtt og fleesk.

Man antok her at fartøyene måtte være forulykket. Man antok imidlertid at mannskapene i et slikt tilfelle hadde søkt til Krossfjorden hvor vinterpartiet skulle være stasjonert. Et par av fartøyene som i våres gikk på fangst til Spitsbergen, ble forsynt med proviant i tilfelle de skulle treffe dem. De fikk også med brev hvor de ble underrettet om at et fartøy skulle gå herfra for å oppsøke dem. Skonnerten «Karl Johan» ble sendt avgårde i denne hensikt, og den hadde med 17 av mannskapet og deres fangst da den den 14. august ankret på havnen her. Da fartøyet kom til Spitsbergen, var allerede 3 av folkene gått ombord som mannskap i et par andre fartøyer herfra. Blant de sakene som de brakte hjem, er det geværet som Perry satte igjen og kruttflasken. De brakte også hjem en violin som var laget av en av mannskapet. De hadde hatt seg en svingom i julen etter tonene fra denne violin. Etter de materialer og verktøy som stod til fabrikantens disposisjon, er den meget god. Den er sikkert mange penger verd, især for en engelsk Liebhaber.»

Skipper Backens ufrivillige overvintring 1848—49.

HELLAND (1905) forteller at vinteren 1848—49 omkom skipper BACKEN fra Hammerfest med 7 mann i Sørfjorden på Spitsbergen. De var antagelig omkommet av hunger. Såvidt en vet ble skipet frosset inne om høsten og at det hadde vært en ufrivillig overvintring.

I Tromsø Tidende (nr. 78, 1849) står det: «Med skonnerten «Alexander» af Tromsø hitbragtes den tidligere omtalte skipper Backens journal, tilligemed nogle andre af ham og Mandskap på Spitsbergen efterlatte Effekter. Nogen mere hjerteopprivende og gruvekkende end disse Mennesker skrækkelige Endeligt kan man neppe tænke seg.»

Den journalen som omtales, har høyst sannsynlig aldri blitt offentliggjort. Det har ikke vært mulig å finne noe mere om disse fangstmenns skjebne i avisene. Men i Norsk Polarinstituttts arkiv finnes følgende notat uten å angi kilde, antagelig en personlig meddelelse: «Bjørvig beretter at i en russebod i Raufjorden (året husker han ikke) fant hans far med «Jan Mayen» en skipper som hadde hengt seg, dessuten 4 døde i hytten og 3 utenfor. Det skulle være en liten skonnert fra Hammerfest, som var forlist etter to ganger å ha forsøkt å komme ut».

Dette, som PAUL BJØRVIG her forteller om hva hans far PETER BJØRVIG var med å oppdage, må være samme overvintring som HELLAND forteller om. Stedet stemmer, for den innerste, vestlige arm av Raufjorden har hatt navnet Sørfjorden. Navnet på skuten stemmer ikke, men etter så mange år kan dette ha blitt forvekslet. Eller, PAUL BJØRVIG kan ha vært ombord i briggen «Renen». Den forliste i 1854 og ble bygd opp igjen og fikk da navnet «Jan Mayen» i 1855. (ISACHSEN 1921.)

Skipper Anton Klevens eventyrlige redning på Bjørnøya 1852.

Etter Menigmands Ven (nr. 11, 1852) seilte skipper ANTON KLEVEN med den nye jakten «Anne Margrethe», med i alt 9 mann, fra Trondheim den 25. januar 1852. På Folla fire dager etter fikk de en storm fra sør og seilte masten overbord. Mannskapet fikk laget til nødmast av en brukket rå, og med en stump av forseilet lenset de unna stormen inntil de den 10. februar kom til Bjørnøya og kastet anker i nærheten av Sørhamna.

Hverken skipperen eller mannskapet visste hvor de var havnet, men de tenkte seg muligheten av at de kunne være på Island eller et annet bebodd land, fordi de ved første undersøkelse av terrenget oppdaget tegn til at folk måtte oppholde seg der. De fant oppreiste støtter og merker. Det var lite snø.

I håp om å komme vestover og nå norskekysten forsøkte de å

forbedre riggen. De bodde ombord inntil den 16. februar om morgenen da der kom en fryktelig storm med høy sjø som stadig tiltok. Om kvelden gav alle tre ankerne etter, og jakten drev i land mellom to fjellknatter i en liten bukt hvor båten på noen få minutter knustes mot land. Det var bare såvidt at skipperen og syv mann klarte å redde seg i land i det de gikk og stod i. Siste mann drev bort i bølgene og ble aldri funnet.

I fem døgn fristet de livet i ly av en båt som drev i land fra vraket. De hadde intet annet å leve av enn noe havremel som drev iland. Av dette laget de seg en slags kaker eller boller. Det korte dagslyset og det stormfulle været hindret dem i å undersøke omegnen nærmere. Men en dag med bedre vær rodde de en mils vei langs stranden og oppdaget da til deres store glede en hytte. De kom ikke i land på grunn av stor sjø, men de håpet nå også ved lengre utflukter å finne mennesker. Dette motet dem opp, og det ble mere liv i dem. Men dette håp ble tilintetgjort da en voksen isbjørn fra det fjerne hadde lagt merke til dem og ilksomt nærmet seg stranden for å hilse sine nye gjester velkommen. Nå innså de først at de måtte befinne seg på en øy i Ishavet ved Spitsbergen eller på Bjørnøya, og de beboere som de nå kunne vente å treffe, bare ville bidra til å gjøre det verre, da de ikke hadde noe våpen eller annet verge.

De oppholdt seg nå under den hvelvede båt til den 22. februar, og var stadig engstelig for overfall av isbjørn. Hvalrosser hindret dem i å bruke båten og redde hva der muligens var å finne rundt vraket. De flyttet til hytta som lå omkring 1/4 mils vei unna. Hytta hadde plass for 8 personer, og de laget straks til en grue og innrettet seg på beste måte. De verget seg mot isbjørn som nå og da gjorde forsøk på å trenge inn gjennom taket, med røyk fra grua.

Dagene ble raskt lysere, og den magre, ensformige næringsom havremelskaken gav, brakte dem på den tanke at det måtte la seg gjøre å fange sjøfugl. De så en mengde, og en art som vanlig kalles havhest, som er temmelig tam og forvoven, lyktes det dem å fange en stor mengde av. De huket og slo disse med en stang som de hadde slått en del spiker i. Mot isbjørnen laget de seg også et slags våpen. De festet et par store bolter på en stang, men drepte dog ingen. På denne måte gikk tiden uten at de eg-

entlig led noen hungersnød da den feite havhesten gav god næring. De smeltet også fett av den, slik at de ved hjelp av noe bomullsgarn som de fant på stranden etter forliset, kunne brenne en lampe den mørke tid på døgnet.

Selv om de så tidlig på året ikke kunne vente noen seilere på de kanter, holdt de daglig utkikk, og til deres ubeskrivelige glede og overraskelse fikk de den 23. april se en skonnert til ankers i Sørhamna: Det var skonnerten «Haabet», ført av skipper D. DANIELSEN som var rustet for Spitsbergen. Da han ikke så mye is ved Bjørnøya, holdt han under land for å søke fangst på hvalross. Skipper KLEVEN med to mann rodde straks ombord og fortalte hva som var hendt dem, og de ble velvillig mottatt. Skipper DANIELSEN lot øyeblikkelig de øvrige fem mann hente, og selv om han hadde muligheter for fangst, da han så hvalross i sjøen, anså han de nåtrengende nødvendig så snart som mulig å bringe det forliste mannskap ut av deres elendige stilling. Han hadde ikke proviant for lengre tid til så mange folk, så han lettet anker og seilte til Norge. De var heldige med været og kom til Hammerfest 28. april.

Bortsett fra den ene omkomne kom alle vel gjennom denne robinsonade som varte bare 72 døgn. Det kunne gått langt verre. Vi skal her gjengi hvorledes «Menigmanns Ven» kommenterer denne hendelse:

«Forsynet har mærkeligen holdt sin Haand over Skipper Kleven og hans Mandskap i deres farefulde Stilling: Et aabent Jægtefartøj uden Mast og Rig for Storm og oprørt Hav skyldes i 11 Døgn fra Trondhjems Høide til Beren-Island; at træffe paa denne Ø istedetfor paa Polens uhyre Ismark; at Beeren-Island ikke iaar som er almindelig i Februar var fast omgiven af Is; at strande i en liden Sandbugt, saa at Folk kunde redde sig, Medens Beren-Islands Kyst næsten overalt er høi og brat, saa intet Menneske kan komme iland, og netop ved Forlisstedet kun frembyder den lille Bugt, hvori Jægten standede; at Spidsbergfarere fra Hammerfest i Aar gik omtrent 1 Maaned tidligere end sædvanligt; endelig at Skipper Danielsen holdt under Beren-Island, noget Spidsberg-farerne nu høist sjelden gjør; Alt

viser os, at der er ingen Fare at befrygte, hvor den Alvises Øie vaager. Skipper Kleven har fortalt, at selv i de ubetydeligste Ting, saa han den Usynliges Haand at ville deres Redning; lidt Sengklæder drev iland; en Dunk Sild, der i Begyndelsen var dem et Medicin til at vænne sig til at kunne leve blot af Havermeel og smeltet Sne; en liden Kruslampe, noget Bomuldsgarn tilveger og en liden Krukke Tran, hvormed de med Sparsommelighed hjalp sig, indtil Havhestfangsten begyndte; Hytten, de fandt, afgav netop Hvileplads for 8 personer, som om den 9de af Mandskabet var indgaaet til den evige Hvile, fordi der ikke vilde været Rum for ham. De Forulykkedes Glæde over deres underfulde Redning er ubeskrivelig. Skipperen og Mandskabet har naturligvis faaet Understøttelse i Hammerfest og fulgte med førstafgaaende Dampskib til Trondhjem».

Vi skal nedenfor også gjengi hva skipper DANIEL DANIELSEN, som reddet disse forliste på Bjørnøya, fortalte til kaptein HANS JOHAUNESSEN i Tromsø (Spitsbergen Gazette nr. 3, 1897) (i vår rettskrivning):

«I året 1852 forliste en Trondheims-jakt på Folla og drev nordover for en storm, som varte i flere dager. Endelig strandet den på en øde kyst, som folkene trodde var en av øyene i Lofoten, men som senere viste seg å være Bjørnøya, og de kom frelste i land, mens jakten drev opp og blev knust av isen, som la seg over akterskipet og gjorde det umulig for dem å komme til deres proviant. Men den følgende natt skal isbjørnen ha vært på skipet og revet flakene vekk. Således fikk de mat og holdt nu ut vinteren i en gammel hytte, som stod der fra russernes tid. Med sine dårlige redskaper drev de fangst, for hvalrossen kom hit den vinteren i mengder, og de fortalte blant annet, at mens hvalrossflokkene snart var i land og snart ute etter føde, var det en gammel hvalrosshann, som i 7 uker lå på land uten avbrytelse.

Neste sommer kom skipper Daniel Danielsen med en skonert opp til de kanter. Han forsøkte seg langs vestkysten og lå der og krysset i fordelt is, men hvor jeg snudde og vendte meg, fortalte han, så skralte vinden bestandig, og det var meg umulig å komme oppover. Slik holdt jeg på i tre dager uten resultat.

Da ble jeg lei, vendte om og gikk ned langs sydvestsiden, til jeg kom til et ankringsted, lot ankeret falle og gikk til køys med en gang, for jeg var meget trett. Men neppe hadde jeg lagt meg, før kokken, en trønder, kom og vekket meg i min første søvn med ordene: «Skipper, der kommer tre mann roende i en stambåt.» «Hold opp med det sludderet», sa jeg, «og la meg få ro». Han brummet noe mere og gikk. Men etter en stund kom han atter og meldte om de tre mennene i stambåten. Samme tiltale. Men da han tredje gang kom og forstyrret meg med de samme ord: «Skipper, der kommer tre mann i en stambåt, og de har røde luer», da for jeg opp med en ed for å denge ham (Danielsen var en stor, røslig kar), men sengeteppeet viklet seg om benene mine, og jeg gikk overende på gulvet. Jeg slo meg stygt og ble således litt kjøligere i blodet, så det falt meg inn, at mannen kanskje hadde rett, jeg burde se etter. Jeg går opppå dekket, og i samme øyeblikk kom båten med de skipbrudne til skuta.

Aldri skal jeg glemme de stakkers menns takksigelser til Herren og mine egne underlige følelser over denne merkelige hendelse. Det var lett å se Guds vidunderlige styrelse i at jeg ikke hadde kunnet komme videre nordover, men tilslutt måtte vende og ankre nettopp her.

Så gikk jeg med dem i land og fylte båten med deres fangst og eiendeler, men da jeg atter skulle ro ombord med en vending, var det umulig å få dem til å være igjen alene. De ville ro med, og til slutt måtte jeg selv være hos dem, før de ville bestemme seg til å bli. Da vi var ferdige, fikk vi strykende bør, så vi kom til Tarehalsen på 48 timer. Ja, det var en Guds styrelse».

En kommentar av katein OTTO SVERDRUP til denne artikkelen bør vi også ta med (Spitsbergen Gazette nr. 9, 1897):

«Gamle Kleven var aldri af Guds beste barn, men modig var han som ingen, og fri for å sette nesen tilværs var han heller ikke, særlig når han hadde noe innabords. Så hadde han fått en ny jakt og syntes nå, han var fanden til kar. På veien til Lofoten i fisketiden i 1852 kom han innom Trondheim og traff der naturligvis sammen med andre skippere, gamle kjenninger. «Det var en prektig jakt du har fått», sa de. Å ja, mente gamle Kleven, han skulle nok vise dem det, han ville «nå ikke ligge å kløre i strandsteiene» som de andre, men gå utenom Folla.

Ja, Kleven gjorde så, men fikk en storm og seilte masten overbord, og deretter drev jakten, inntil den, som meddelt, etter 10 dagers omtumling strandet på Bjørnøya. Riggeren og en del mel-tonner og noen anker brennevin frelste de fra vraket (det om isbjørnen er bare fabel), og det første de foretok seg var å drikke seg snydens fulle, så de sovnet alle sammen, der de satt.

Den første som våknet, var gamle Kleven, han reiste seg opp, så seg fortumlet om, så på seg selv, på de døddrukne folk og på det tømte brennevinsankeret. Etter en stunds betenkning skjønte han, at dette ville aldri gå, sålenge de hadde brennevin, og dermed gikk han resolutt hen og slo bunnen ut på alle kaggene. «Det var det tyngste arbeidet, jeg har hatt i mitt liv», sa han siden. Da så folkene våknet og så hva han hadde gjort, ble de svært ulykkelige, men Kleven trøstet dem og seg selv med å si, at de kunne ta det igjen når de kom tilbake til Norge, — og det berettes, at det gjorde de også.

Sievert Tobiesens overvintring på Bjørnøya 1865—66.

Denne overvintringen er kjent i detalj da TOBIESEN skrev nøyaktig dagbok. Det vesentligste av denne dagbok er trykt i ISACHSEN (1921) hvor det nedenfornevnte er hentet fra.

Høsten 1864 forsøkte TOBIESEN å bli satt over til Bjørnøya for å vintre, men jakten «Haabet» måtte gjøre vendereis på grunn av stormfullt vær. Året etter lyktes det å bli satt i land i Nordhamna. Det var i alt 7 mann. Planen var å drive fangst på hvalross, rev og bjørn.

TOBIESEN bygde et nytt hus i Nordhamna og brukte også et annet som stod i Russehamna. Dette hadde han kjøpt. Det var satt opp av de som omkom der i 1834—35.

TOBIESEN ventet forgjeves på den store fangst av hvalross. De fikk bare en eneste en. Den tok de på land den 16. februar. Samtidig så de et par hvalrosser til — det var alt.

Rev fikk de 30 av. De startet revefangsten den 17. oktober og hadde inntil 27. november 27 rev. Om revefangsten skriver TOBIESEN den 21. november at hittil har de: «gjort vort rævefangst blot paa den simple maade nemlig ved at lokke dem indom den ytre husdør, hvor der er lagt lidt fisk, og idet de er kommet ind, da at trække døren til med en dertil anbragt snare. Nu deri-

SIVERT TOBIESEN. (Etter NORDENSKIØLD 1880).

mod har vi i dag fanget 2 hvide med saks». TOBIESEN hadde en meget god fangstmoral. Det framgår av hans dagbok 11. januar: «Da det er saa længe siden vi fangede nogen ræv, — saa vil det nok falde besynderlig, hvorfor vi ikke har fortsat med denne fangst, men da vi ikke kan se flere end 3 stykker, nemlig 1 hvid og 2 sorte saa frygter vi for, at ældet kunde dø ud. Skulde derimod flere vise sig end de ovenanførte, saa vil vi begynde paa den fangst igjen». Den 1. februar fanget de likevel tre rev, da de fant at reven kom over isen som bjørnen gjør.

De skjøt 3 bjørn. Av dagboken fremgår det at de observerte omlag 10 bjørn til på øya fra 30. desember til 26. april. Is hadde de, med bare noen korte avbrudd, rundt øya fra begynnelsen av november til de reiste derfra 19. juni.

Overvintringen ble ledet godt av TOBIESEN som sørget for å holde folkene i arbeid. Selv førte han journal over vær og temperatur.

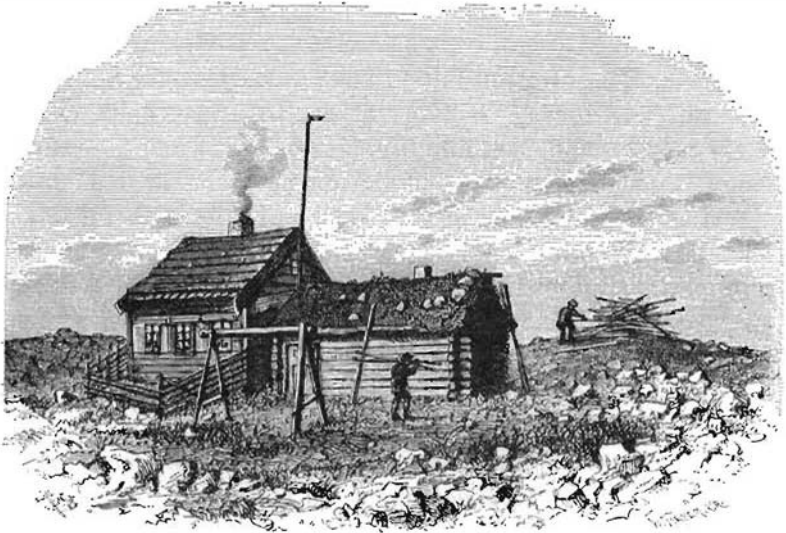
De fikk bare en sel (den 9. februar), så de hadde ikke noen rikelig tilgang på kjøtt. De tre bjørner hjalp jo bra, men for det meste ser det ut som det gikk på fugl (havhest, stormåse-

unger, alke, teist og ærfugl) og torsk. Interessant er det å lese i dagboken hvordan han forsøkte å leve av landet — den 13. november står det: «I aften har vi kocht rævekjød med suppe paa, — for at gjøre forsøg — hvorvidt det lader seg spise eller ei. Det var blot 2 mand, som kunde spise noget af kjødet, — suppen derimot, kunde ingen ikke engang smage paa, da den lugtede saa forfærdelig, — endskjøndt kjødet var tilstrækkelig udvandet med sjøvand».

Sunnhetstilstanden var stort sett god for dem alle. Noe legekunst drev de likevel med. Den 4. desember står det i dagboken: «Jeg selv og en af folkene har i aften ladet oss koppe fordi vi til forskjellige tider er plaget med sting», og videre 7. februar lot OLAUS «sig aarelade paa den ene arm, for som han siger, at han, engang hvert aar, har været vant til det, og just nu følte trang for samme». (Koppsetting er en mild form for årelating. Kopping foregikk ved at en gjorde noen overfladiske snitt i huden og suget blodet ut av snittsårene med et spesielt apparat, en kopp).

Humøret og moralen under overvintringen synes å ha vært god, selvom det var en stor skuffelse at hvalrossen uteble. TOBIESEN hadde trøbbel bare med én mann som var voldsom mot de andre et par ganger.

TOBIESEN beretter om en meget interessant iakttagelse: «En liden stenmur som der var oplagt, ved øverste flodmaal tæt under en liden bjerghammer vagte vores opmærksomhet, — dog i førstningen saadan, at den kuns var sammensat der, for at gjøre fjæren mere ryddig for hvalrossens skyld, men ved nærmere at undersøge stenhoben saa fant vi menneskeben. Da mange af hodeskallene var knuste, saa kunde vi ikke paa denne maa- de faa rede paa hvormange mennesker her har funnet sin død, men ved at tælle laarbene af hvilke vi fandt 21 stykker, saa der har været mindst 11 mann. Den ene ende av muren var falden overende, formodentlig har hvidbjørnen været der, da enkelte mandben fandtes sammen med hvalrossens. Hvorledes disse mennesker er kommet afdage er os en gaade at opløse. Naar man sammenligner denne begravelse med de øvrige, som her findes adskillige af, og som alle andre var oppe paa bakkerne samt i kister og hvor jordbunden tillod det, nogenlunde nedsat,

SIVERT TOBIESEN's hus på Bjørnøya 1865—66. (Etter NORDENSKIØLD 1880). SIVERT TOBIESEN's house on Bjørnøya 1865—66.

— saa er det upaatvivlig og med vores alles faste mening om - at her er begaaet et stort mord. Jeg tenker mig mordet er begaaet af russer og paa russer paa følgende maade. Disse have overvintret her og gjort en god fangst, — hine havde kommet hertil for at hente samme. Nu har mandskaberne været sammen i fjæren for at ta fangsten ombord. Og efter at være blit færdig med arbeidet, havde de slaaet disse død og i en hastighed kastet dem i en dyng og en hoben sten over dem, og senere gaaet til Rusland og der berettet at disse var død og de selv har gjort al fangsten». Noen dager senere skriver han videre: «I Hvalrosfjæren for nærmere at undersøge det før omtalte sted, — hvor alle de mennesker paa engang har været sammenkastet. Ved at grave ud hele dyngen, — der ikke var over 4 alen lang og 3 alen bred indvendig, — samt gjenfyldt i midten med sand, saa fandt vi, at der i det hele har været sammenkastet 14 mand. Det var nemlig paa kjævebenene, vi kom til dette antal».

Foruten det magre utbytte som allerede er nevnt hadde de 2—3 tønner egg, en del fjær, saltede alker og noen tønner saltet torsk. Så hadde de i løpet av vinteren bundet fiskegarn og laget

leker for barn av trematerialer. Fuglene de fikk, skjøt de eller fanget i garn. I forhold til de muligheter det er for eggfangst på Bjørnøya, fikk de lite egg. De var jo der på den rette tiden våren 1866.

TOBIESEN nevner også at de smeltet bjørneister og hadde på flasker for å ta det med hjem.

Den ufrivillige overvintring i Isfjorden og på Gråhuken av de innefrosne båters mannskaper 1872—73.

Høsten 1872 ble nordkysten av Vest-Spitsbergen tidligere enn vanlig sperret av drivis. Dette skyldtes kraftige vinder fra nord. I alt 6 norske fangstskuter ble overrasket av isen og frøs inne i midten av september. NORDENSKIØLD (1875) skildrer disse hendelser. Skipperne lå for lenge her på nordkysten om høsten fordi de ventet på at hvalrossen skulle gå opp i fjæra. En av skipperne fortalte at han hadde fanget ved Moffen til midten av september og gikk så inn i Widjefjorden for å skyte rein. Her så han isen komme raskt fra nord, men klarte ikke å komme seg vekk. Han frøs inne ved Velkomstpynten med sluppen «Pepita», sammen med en annen slupp som het «Jacobine». Disse hadde 20 manns besetning. Ved Gråhuken frøs 4 jakter inne. Det var «Elida», «Drageducken», «Svanen» og «Helene». I alt var det 57 mann på disse 6 fartøyer.

Situasjonen var prekær for mannskapene. Skutene var bare rustet for sommerfangst, og noen hadde proviant bare for en måned, mens andre høyst for tre måneder.

Samme høsten som skutene frøs inne, forsøkte NORDENSKIØLD å komme fram til Sjuøyane for å sette opp hus der, og derfra forsøke å nå Nordpolen med sleder over drivisen. Ekspedisjonen klarte ikke å komme til Sjuøyane, og NORDENSKIØLD måtte slå seg ned i Mosselbukta. Her frøs hans skip, dampbåten «Polheim», inne. Dette var etter planen, men hans to forsyningskip, briggen «Gladan» og dampskipet «Onkel Adam» ble også hindret av isen og frøs inne i Mosselbukta, og mannskapene på disse måtte også ta en ufrivillig overvintring. Huset som etter planen skulle stått på Sjuøyane, ble satt opp ved Mosselbukta, og alle de som hadde planlagt å overvintre, bodde der. Mannskapene på de to andre båter rigget seg til ombord. Der-

med ble det 67 som overvintret istedenfor noen og tyve som var planlagt. Nå var vinterpartiet meget godt og rikelig utrustet, og ved å sette ned rasjonene endel ville de likevel klare seg bra.

Den 30. september kom syv av de norske fangstmenn over isen fra Gråhuken og spurte om hjelp til proviant til 57 mann. NORDENSKIØLD lovet å gjøre sitt beste, men oppfordret dem til å klare seg med sine egne forsyninger og jakt så lenge som mulig da han selv hadde for lite.

Skipper PALANDER på «Polhem» med 5 mann gikk den 22. oktober over isen ytterst i Wijdefjorden til Gråhuken for å besøke de norske fangstmenn. Han brukte to døgn. Isen var voldsomt skrudd sammen og meget vanskelig å forsere. Han fikk da vite at 17 av mannskapene hadde forlatt skutene i to små fangstbåter. Deres historie skal vi se på senere. De som var igjen, ble det avtalt, skulle komme over til Mosselbukta 10. november, for da ville det ikke være mere proviant igjen i skutene. Fartøyene ved Gråhuken var ennå uskadde, men storm og is hadde satt dem på grunn, og de var omgitt av masse is. Skipperne trodde de skulle klare å berge fartøyene neste sommer. Dette var den siste kontakt svenskene hadde med de norske fangstfolkene.

Det som hendte videre med de norske fangstfolkene, ble tre forskjellige historier alt etter hva de valgte å gjøre.

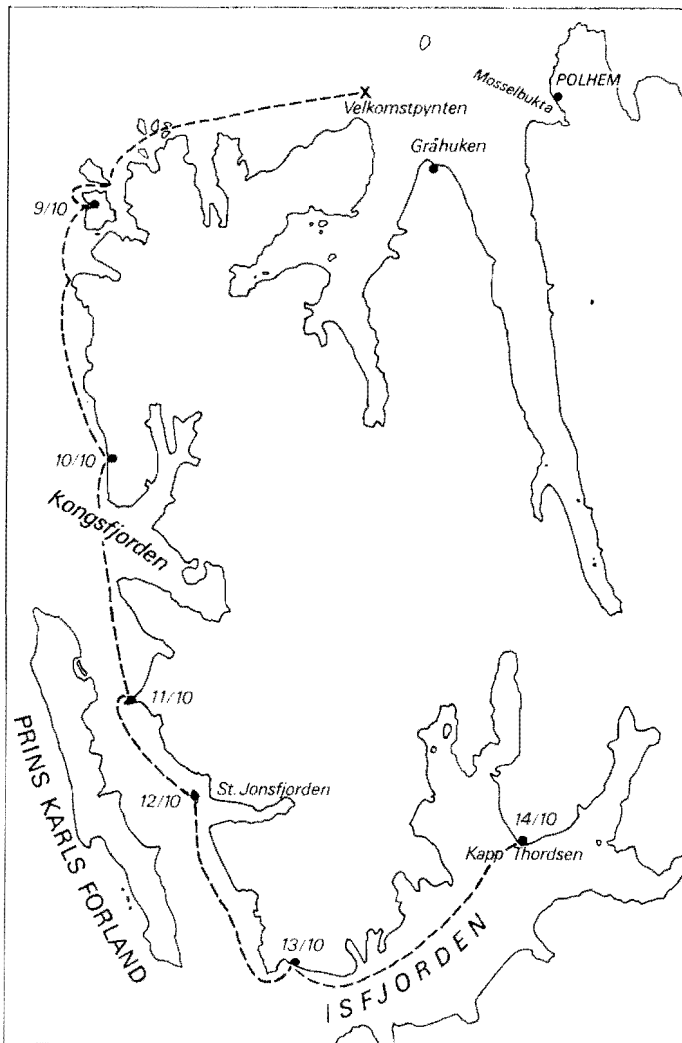
Den store tragedien på Kapp Thordsen.

17 av mannskapene forlot fartøyene i to små fangstbåter og ville ta seg fram til Kapp Thordsen (Midterhuken) i Isfjorden. De hadde fått vite av NORDENSKIØLD at et svensk bolag samme høst hadde ført opp et godt vinterhus der og at der var rikelig med proviant. Bolaget var stiftet for å utnytte fosfatførende lag i berget ved Kapp Thordsen. Det ble aldri noen drift der.

Av fangstmennenes journal, som er trykt i Tromsø Stiftstidende (nr. 55 og 56, 1873), har vi fått detaljerte opplysninger om hva som skjedde med disse.

Den 7. oktober begynte de å trekke to fangstbåter nordover på isen. Etter å ha holdt på med dette hele dagen la de båtene igjen og gikk tilbake til skuta og lå der om natten. Dagen etter

Reiseruten til de 17 fangstmenn som forlot de innefrosne skutene ved Velkomstpynten og Gråhukuken 8. oktober 1872. Alle døde av skjørbuk om vinteren på Kap Thorsden. Polhem, NORDENSKIÖLD's vinterkvarter 1872—73. MATTILAS overvintringssted rett øst for Gråhukuken. Travelling route of 17 sailors who left their ships at Velkomstpynten on the 8th of October. During the winter they all died of scurvy at Kap Thorsden.

begynte de igjen å trekke fangstbåten og kom om kvelden fram til åpent vann (iskanten). På turen videre lå de i båtene. De gjorde lange dagsturer. Da de startet den 9. om morgenen, var de drevet noe østover slik at de var nordøst av Reinsdyrflya.

Om kvelden la de seg til i Kobbefjorden. De hadde den dagen skutt en kobbe nord for Raufjorden. Neste overnatting hadde de på Mitrahalvøya sør for Dei Sju Isfjella. Her så de en flokk på omkring 200 hvalross i fjæra. De drepte to av dem og tok noe av spekket. Turen videre gikk uten noen vansker. De overnattet neste gang på Forlandsøyra, og så på øya ut for St. Jonsfjorden. Siste natten lå de øst for Daumannsøyra og kom fram til svenskenes hus den 14. oktober.

Her i svenskenes hus var det ikke mye å gjøre, alt var klart for en overvintring. De drev med noe jakt til å begynne med, og fram til 29. oktober hadde de skutt 2 bjørn, 2 rever og 4 rein. I november stoppet de med all jakt da det ble for mørkt.

Det som nå skjedde, er det tristeste kapittel i de norske fangstfolks historie. Ingen skulle klare seg gjennom vinteren. Skjørbuken begynte allerede meget tidlig. Den første ble syk i begynnelsen av desember. Den 9. desember står det i dagboken: «En vært syk i 8 dager.» Den 24. desember: «Sundheds tilstanden høist daarlig, saagodtsom alle Mand betagen af Sygdommen». Den 31. desember: «Jeg vil gjøre opmærksom paa, at Julaften måtte vi tage et eget Værelse til de Syge, hvor vi holder Vagt 2 Mand saavel dag som Nat». Allerede 19. januar døde de to første, og det står at disse to hadde vært sengeliggende siden 19. desember og 5. januar.

Mørketiden må ha vært en voldsom påkjenning for alle, like så det å ligge uvirksom, og å se og føle hvorledes skjørbuken tok dem alle etter tur. Den 2. februar heter det: «Sygdommen værre i høieste Grad, kun 3 Mand frisk». Den tredje dør den 21. februar etter å ha ligget syk i 82 døgn. Nå er dagboken bare korte notater om vær, sykdom og død. Inntil 19. april, som er den siste dato notert, er 14 mann døde. De tre siste døde antagelig kort tid etter. Dagboken slutter med de meningsløse ord:

Peder Andreas Nilsen Balsfjorden
en Røhue   en Strynhue
Har T. Mitterhuk.

De to fangstfartøyene som lå ved Velkomstpynten, kom seg fri den 4. november og seilte til Norge. I Norge regnet en med at de 17 mann i Isfjorden ville greie seg bra gjennom vinteren. Det var derfor en høyst uventet og trist oppdagelse kaptein

TELLEFSEN på «Elida» gjorde da han som første mann kom fram til svenskehuset på Kapp Thordsen i juni 1873. Han beretter om dette (Finnmarksposten nr. 30, 1873): «Jeg og 1 Mand gik iland og banede os Vei gjennom Is og Sne, indtil vi naaede frem til Huset, her blev jeg først Opmerksom paa en Forhøining i Sneen som var tildækket med en Presenning, jeg lettede lidt i Samme og fandt at der laa 5 døde Mand derunder. Jeg antog at der havde været Folk før mig som havde udbaaret disse Lig af Huset. Presenningen blev igjen overlagt og jeg gik op til Huset som var tillukket. Jag saa ind i det ene Vindu, og der blev til min store Forskrækkelse var, at der ogsaa laa døde Folk, jeg gik hen til det andet Værelses Vindue og seer at hele Gulvet var besat med Lig. Jeg saa nu at disse 17 Mand befandt seg her, og at her heller ikke havde været Nogen før mig, siden deres Død.

Jeg gik senere rundt i Huset som var ilde medfaren, Proviant fandtes endnu i stor Overflod, og tilsyneladende havde de spist mest af saltet Kjød og Flesk. De hadde aabnet alle de Foustager, Kasser og Sække som fandtes, ligesaa hermetiske Sager af alle Slags havde de hugget Hul paa, saa det saa ud til at de havde nok været lækkersulten.»

Vi skal videre gjengi noe av skipper FRITS MACKS rapport (Tromsø stiftstidende nr. 55, 1873):

«Jeg fik det Indtryk af det Hele, at disse Folk ikke har forstaaet at indrette sig paa rette Maade. Ingen, der har overvintret paa Ishavet har havt saa store Hjelpemidler som disse Folk, Proviant av alle Sorter i Overflod, et deiligt Hus, Brændsel nok, Værktøi af alle Sorter, Høvelbænk m.m. Er disse Folk døde af Skjørbug, som er troligt undtagen den Siste, han tror jeg har overgivet sig og er frosset ihjel, thi havde det været Skjørbug havde han lagt sig i Sengen, der stod tom ved Kassen.»

Selvom en i Norge antok at de 17 var kommet fram til svenskehuset, ble det gjort 3 forsøk på å unnsette dem. Den store selfangeren, dampskipet «Albert», forlot Hammerfest 21. november og kom tilbake 14. desember (NORDENSKIÖLD 1875). Sluppen «Isbjørnen» forlot Norge 2. januar og kom tilbake allerede 11. januar på grunn av store ishindringer (Tromsø stifts-

tidende nr. 7, 1873). Det siste forsøk på unnsetning kom fra rederen ROSENTHAL i Bremen. Han rustet ut dampskipet «Grønland» som gikk fra Kristiansand 28. januar og klarte å ta seg fram til 2,5 mil fra Alkhornet den 7. mars da den ga opp (Tromsø stiftstidende nr. 46, 1873).

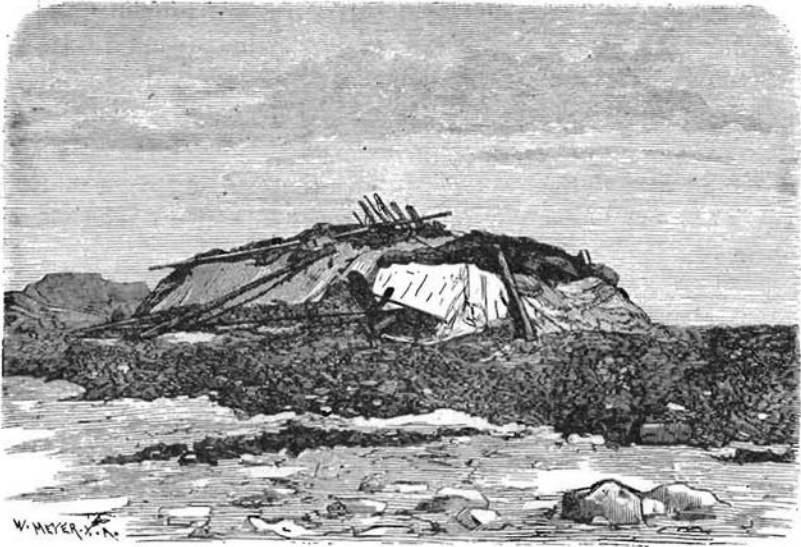
Sluppene «Pepita» og «Jacobine» og 38 mann kommer fri fra isens favntak.

Som tidligere fortalt kom de to fartøyene ved Velkomstpyn-ten løs av isen, NORDENSKIØLD (1975) har fortalt om dette. I slutten av oktober ble vinden mere sydaustlig, og i de første dager av november blåste det en storm fra sydvest. Isen brakk opp og drev nordover. Den 4. november var havet isfritt ved Velkomstpynten, og sluppene «Pepita» og «Jacobine» lettet anker. Isen ved Gråhukken ble ikke brutt, og alle mann på fartøyene der, unntatt skipper Mattilas og hans kokk, gikk ombord i sluppene.

YTREBERG (1946) har skrevet om denne hjemturen: «Uten å nøle gav de seg på hjemtur under store strabaser. Forgjeves søkte de å treng inn i Isfjorden for å redde de andre 17. Østavindskuling, mørke og frostrøk tvang dem til å snu. Kursen ble satt for Norge, og de to skutene hadde en stormfull og livsfarlig ferd over ishavet i slutten av november. Proviant var det smått med, brensel likeså, og til drikkevann måtte de smelte snø fra seilene og dekket. En som var med, fortalte i sin tid forfatteren at de brukte å tygge på geværkuler for å holde tørst og sult i age. «Pepita» fikk havari i sjøen, og begge fartøyene var tiliset og sterkt ramponert de de endelig kom fram til Norge. «Pepita» ble etterlatt som vrak i Hammerfest, Det andre fartøyet kom først til Tromsø selve julaften, men nyheten hadde da løpt foran.»

Mattilas overvintring på Gråhukken.

Skipperen på jakten «Elida», JOHAN MATTILAS JOHAN-NESEN, 65 år gammel, vanlig bare kalt MATTILAS, var en Spitsbergen-veteran. Han valgte å bli igjen for å se etter skutene som hadde verdifull fangst inne. Kokken til MATTILAS, GABRIEL ANDERSSEN, en ung, frisk kar, ble igjen sammen med ham.

Boligen til MATTILAS og ANDERSSEN på Gråhuken 1872—73. Den var laget av to båter og seil. Begge døde av skjorbuk. (Etter KJELLMAN 1875). The house of captain MATTILAS and his cook ANDERSSEN on Gråhuken 1872—73. The house was built of two boats and some sails. Both men died of scurvy.

De klarte ikke vinteren, og begge ble funnet døde i en slags hytte eller telt den 17. mai 1873 av en skipper fra Tromsø. Han reiste derfra i forferdelse uten å gjøre noe. Den neste som kom dit, var en skipper fra Hammerfest. Han begravet heller ikke de døde, men fant dagboken. Den gav han til von KRUSENSTJERNA, føreren av «Glandan». Svenskene sammen med noen norske fangstfolk begravet dem den 2. juli (Tromsø stiftstidende nr. 57, 1873 og Finmarksposten nr. 31, 1873).

KJELLMAN (1875) forteller om vinterboligen: «På detta låglands östra sida, endast några få famnar från sjelfa strandbrädden, var den koja uppförd, i hvilken Mattilas och hans olyckskamrat tillbragt sina siste dagar. Ett stort antal båtar funnos uppdragna på stranden och omkring bostaden lågo strödda om kvarandra kistor, åror, fångstredskap m.m. —Kojans långväggar utgjordes af tvenne, på relingarna ställda, med kölarna utåtvända båtar. Taket och gafelväggarna bildades af

segel, spända öfer och mellan båtarna. På segelduken lågo hudar af renar och björnar, stenar, bejlkar och åror m.m. Båtarna hade varit de olyckliga människens sängplatser; till sängkläder hade renhudar tjenat dem. I det inre af kojan stod en liten kamin, och på sidoväggarna i närheten af ingångsöppningen lågo en mängd kistor uppstaplade. Intet annat golf än bara marken fans. Vid vårt besök var marken der inne betäckt med vatten och is.»

KJELLMAN forteller videre: Mattilas förtjenar i sanning namnet ishafsveteran. I 42 somrar hade han, såsom vi redan sagt, med sin lilla farkost plöjt Ishafvets kalla böljor, trotsande alla faror och vedermödor. En tid af framgång och lycka förde honom till välmåga och gjorde honom till en bland de mest förmögna bland de norska fångstmännen, men derefter drabbades han af talrika motgånger. Hans fartyg förläste och fångsten blef dårlig. Härigenom minskades hans egendom, och det enda, som nu återstod honom, var en ringa del i det fartyg, hvares skeppare han var, och i den fångst, dette gjort under sommaren. Det var hoppet att kunna rädda denna sin obetydliga egendom, som förmådde honom att qvarstanna på Spetsbergen, och at ej medfölja sina hemvändande kamrater och landsmän. Kanske bidrog — så har det åtminstone blifvit oss berättadt — till detta olyckliga beslut en länge närd önskan att tillbringa en vinter i det land, vid och på hvars kuster han uppehållit sig så många somrar, och der han lyckligt bekämpat så många faror och upplevat så många äfventyr.»

Etter mye strev har jeg klart å finne en avskrift av dagboken på svensk i biblioteket til Kungl. Vetenskapsakademien i Stockholm. Dagboken er først skrevet av MATTILAS, senere av hans kokk. Vi gjengir her utdrag av den svenske dagboken oversatt til norsk:

Dagboken begynner slik: «Mandag 4. november 1872 reiste hele mannskapet herfra for å følge med Amundis og Nils Johan hjem til Norge. Vi to ble tilbake — jeg, skipper Johan Mattilas og kokken Gabriel Anderssen fra Kristiansund.» Den 12. november brakk isen opp rundt fartøyene så det var fare for at de skulle slæes i stykker. To dager senere varpet de seg lenger ut med «Elida» for ikke å ta grunn. De tre andre fartøyene kunne

de ikke gjøre noe med — den ene av dem tok grunn. Den 15. november står det i dagboken: «Først var det en storm fra nord, så ble den NV og vest med storm. Vi måtte holde oss for det meste på dekk for å holde det fritt for store isstykker, og vi kunne nesten ikke se land for bare snøkjukke. Nå er natten nesten like lys som dagen. Nå i kveld har vi pakket sammen alt vårt. Vi tenkte å få det i land, men vi kunne ikke komme i land for sjøgangen, men vi takker Gud for hver dag vi er i behold. De tre fartøyene ligger fremdeles. Skuten lenset. Alt vel og Gud være med oss.» Den 16. nov.: «I dag har vi vestlig vind, ingen storm, men litt snø. I dag har vi ført på land 4 båter med seil, proviant og ved, men ennå har vi mere som vi skal ha i land. Vi må nå bygge et telt på land, men jeg er redd for at bjørnen snart vil besøke oss. Skuta er lenset. Alt vel.» Den 17. nov.: «I dag har vi et meget lyst og pent vær, ikke noen kulde og laber vind og ingen is på havna, men tykk sørpe. I morges førte vi i land våre klær og begynte å bygge et telt på land. Vi har halt to båter sammen og lagt alle våre seil over til tak. Skuta lenset og alt vel. I aften hviler vi i vår dårlige bolig, og vi har ingen andre å trøste oss til enn Gud.» De flyttet aldri ombord igjen. De fire fartøyene drev snart på grunn, og snart drev de lenger ut igjen. De ble sakte men sikkert brutt i stykker. Den 25. november står det: «I dag på f.m. blåste det full storm, på eft.m. var det ganske stillt, ingen is på havna. «Drageducken» og «Svanen» er drevet helt nær land, men nu er de på grunn så de kommer ikke lenger inn før skruisen kommer og trykker dem på land, men de to andre ligger flott ennå.» Den 26. nov.: «. . . hvorledes det står til ombord vet vi ikke. Vi kan ikke komme ut med båt, og ikke kan vi gå ombord, og det er så mørkt at vi kan ikke se noe fra land. Vi så «Drageducken» lå hardt over til styrbord side — på grunn tett ved land. «Svanen» ser ut som den har mye vann inne, den ser så lav ut på vannet». Etter hva en kan forstå av dagboken, så ønsket de to i teltet at drivisen skulle komme og hindre sjøgangen slik at skutene kunne berges, men isen kom ikke. Den 23. desember står det: «I dag har det vært NO hele dagen, snø og sjøgang, og i morges drev vår jakt «Elida» i land og ligger sunken og full av vann. Baugsprydet er brukket av helt inne ved stevnen og roret er brukket og øde-

lagt. Det var de andre som rev vår løs og satte gang i elendigheten, men de andre tre er kommet etter. De er ikke så nær land som vår, men hvor stor skade de har fått, vet jeg ikke. Vi kan ikke på noen måte komme oss ombord, ingen is er kommet.» Den 6. januar står det: «Fartøyene ligger i en klynge og svinger med etter som vinden snur. Ingen dag er å se ennå, mørkt hele døgnet. Dagene er lange for oss som skal bo her under to båter hele vinteren, men vi takker Gud for vår helse og at vi ennå har litt å leve av — så håper vi ennå med Guds hjelp å komme hjem.» Den 12. januar: «I dag har jeg vært ombord i «Elida», men til de andre to kunne jeg ikke komme. Det var så dårlig is, men sluppen var borte, den kunne jeg ikke se. Han var helt borte og alle tre ødelagte og nær sunkne og slått sund og nær isen — alle uten baugspryd og skanseledning og nær knust.» Den 3. februar var skutene ikke mere å se, de var drevet vekk.

Det var nok trist for gamle skipper MATTILAS å se sitt eget og de andre fartøyene langsomt bli hugget i stykker uten å kunne hindre det, men langt verre ting skulle skje. De fikk begge skjorbuk.

I dagboken nevnes ikke noe om sykdom før den 12. januar: «Skipperen har vært syk lenge og ligger tilsengs og har ikke vært ute på 3 dager. Det er trist for meg å gå her alene, men dessverre vi kan ingen steder komme for å få hjelp.» ANDERSEN lå noen uker etter i utviklingen av skjorbukken, og først 15. januar nevner han noe om sin tilstand: «Skipperen ligger fremdeles syk og blir snarere verre enn bedre og jeg kokken er heller ikke fri i føttene, men jeg går oppe ennå.» De var begge fullt klar over hva det dreide seg om, og for å motvirke skjorbukken hadde de laget seg en kjelke og lagt sten på den. Dette drog de på for å få mosjon. Den 24. januar står det: «Skipperen ligger syk, men jeg går oppe ennå og jeg må ut hver dag og dra kjelken for å holde føttene i litt bevegelse. Vi tenker på å komme oss over til svenskene, men det er så mørkt at vi ikke kan gå ennå, ingen måne — og korte dager.» Den 31. januar: «Ingen is er kommet ennå og «Svanen» er borte, den vet jeg ikke hvor den er blitt av — og jeg skulle ut å gå i dag, men jeg måtte kripe inn igjen. Jeg var så dårlig så jeg kunne ikke stå, men skipperen kommer seg ikke ut av sengen, men Gud hjelpe oss.

—» Den 2. februar: «I dag har vi NV storm, klar luft hele dagen og sterk kulde, ingen is er kommet her ennå. I dag var jeg så dårlig at jeg ikke kunne komme ut. Jeg kunne knapt koke litt mat til oss — og skipperen ligger på køya, han kommer ingen steder. Det ser dårlig ut for oss og Herren hjelpe oss.» Den 8. februar: «Vestlig vind og om ettermiddagen NO storm med snø hele dagen. Ingen is er kommet her på havna og jeg blir dårligere for hver dag og nå ser det ut til å være den siste stunden. Sjøen går så voldsomt ute. Den går flere favner og går nesten til teltet og hvis den blir verre så er vi fortapte, og Gud være våre arme sjeler nådig.»

Dagboken slutter 18. februar. Vi skal her gjengi hva som står skrevet fra den 10. februar og ut. 10. februar: «I dag vet jeg ingen ting om vær og vind, vi er så dårlige. Vi kan ikke komme ut, men jeg tror skruisen er kommet, vi hører ingen sjøgang og vi ser ikke annet enn døden for oss. I dag har vi hatt en gang litt fyr i ovnen. Nu kan jeg knapt hugge mere ved, vi får både fryse og sulte hvis ikke Gud vil hjelpe oss med det. Skipperen har ligget nå en måned og Gud være med oss og jeg tror han hjelper oss.» 11. februar: «Om været kan jeg ikke si noe vi kan ikke komme ut, vi er så dårlige.» 12. februar: «I dag like dan.» 13. februar: «I dag like dan, jeg har ikke vært ute.» 14. februar: «I aften krøp jeg ut på magen men jeg måtte snart krype inn igjen.» 15. februar: «I dag har jeg krøpet ut 2 ganger en 3—4, jeg har ikke hørt noe vind, men sterk kulde og en gang litt fyr i ovnen og en gang litt mat i døgnet og vi er like dårlige og Gud være med oss.» 16. februar: «I aften var jeg utenfor døren som snarest og fikk inn litt ved. I dag er skipperen meget dårlig, Gud vet om han lever mange dager og jeg er nesten like dan og Gud være med oss vi har ingen annen venn.» 17. februar: «I dag har jeg ikke vært ute men det har vært en storm men jeg vet ikke hvilken sort det er. En gang har vi hatt litt varme i ovnen og Gud være med oss.» 18. februar: «I dag har jeg vært ute og en gang litt mat for døgnet og nu i aften var jeg ikke i stand til å få hugget litt ved til i morgen — ikke sikker på det og dårligere for hver dag og vi ser ingen hjelp hvis ikke Gud vil nu snart forbarme seg over oss og Gud være vår arme sjel nådig, det vil jeg be om.»

MATTILAS og ANDERSEN har neppe levet mange dagene etter 18. februar. De var da begge, som det fremgår av dagboken, så avkreftet av skjorbuk at de ikke lenger kunne stelle seg selv og har frosset i hjel. De drev ikke jakt, eller rettere sagt, de hadde neppe noen mulighet til jakt der ytterst på Gråhukken. I dagboken står det nevnt at den 6. desember hadde de besøk av en rev. Drivisen så de ingen ting til, og derved fikk de heller ikke besøk av mange bjørner. Men isen kan ikke ha vært langt unna i siste halvpart av januar, for da hadde de besøk av noen bjørner. Den 19. januar skriver ANDERSEN «Bjørnen gjør besøk hver tid, ved 5 tiden krøp jeg ut med riflebøssa og skjøt på bjørnen, men jeg vet ikke om jeg traff eller om det gikk forbi, det var så mørkt.» De fikk ingen bjørn, sel eller rein, og de måtte oppholde livet til det siste med det lille som ble igjen da de andre reiste. Dette at de ikke fikk tak i noe ferskt kjøtt, har nok vært årsaken til den hurtige utvikling av skjorbukken.

De som kom hjem om høsten, fortalte (Tromsø stiftstidende nr. 95, 1872) at planen var at MATTILAS og kokken skulle gå over til svenskene i Mosselbukta senere på vinteren. Dette nevnes også en gang i dagboken. Men slik som det hele utviklet seg, fikk de ikke noen mulighet til å ta turen. Da de ble igjen, hadde de nok regnet med som en sikker mulighet at de kunne gå over til Mosselbukta på isen. Men da isen forsvant, ble de fanget på Gråhukken. Nesten umulig var det på grunn av mørke, vind og issørpe å ta seg over i småbåt. Nesten umulig var det også å gå de 220 km Wijdefjorden rundt. Lite utstyr hadde de, og terrenget er meget vanskelig å gå, særlig på fjordens østside. I tillegg til alt dette kom at de tidlig ble plaget av skjorbukken.

Etter NORDENSKIØLD (1875) forlot et parti på 9 mann hans kvarter i Mosselbukta den 20. mai. De skulle ta seg fram til Norskeøyane for å legge ned et beretning om ekspedisjonen i en varde. På veien skulle de se etter om noen av de norske fangstmenn hadde overvintret «hvilket vi kort förut fått anledning at förmoda genom ankomsten af en hund, som igenkändes hafva tillhört dem.» Isvansker gjorde at partiet måtte snu på Gråhukken. Svenskene så ingen til til MATTILAS og hans kokk. Det var ikke å vente heller da båtene var vekk, og teltet var sik-

kert nedføyket forlengst. De var heller ikke sikre på om noen hadde overvintret.

Om hunden var kommet fra MATTILAS, kan en ikke si sikkert. Høyst sannsynlig var den det, for andre fangstmenn enn de som ufrivillig måtte overvintre, var det ikke på Spitsbergen den vinteren. I dagboken nevnes det merkelig nok ikke et eneste ord om noen hund.

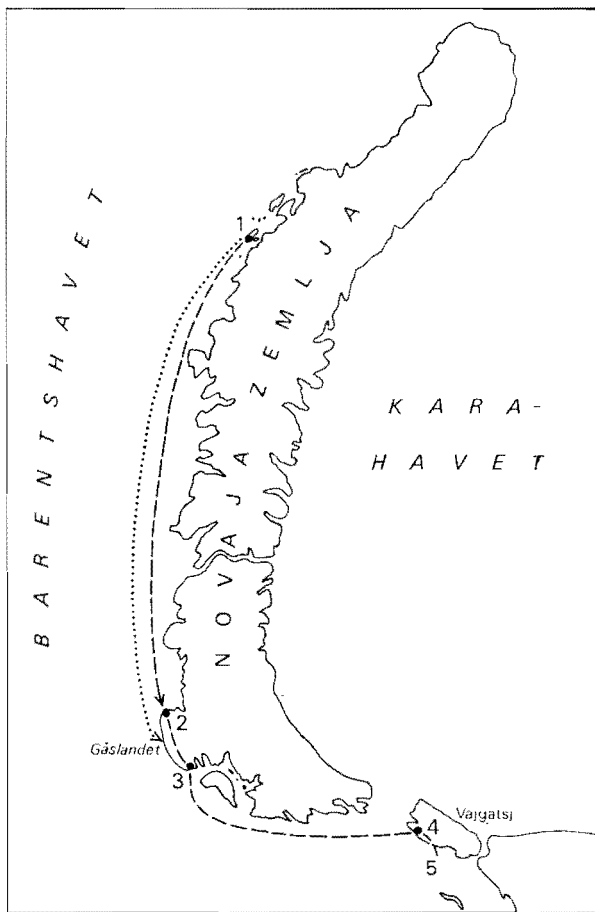
Det som hendte vinteren 1872—73 på Svalbard og Novaja Zemlja (se neste beretning), ble diskutert og omtalt i mange år etterpå i Nord-Norge. Flere viser ble diktet. Skipper PAUL BJØRVIG minnet disse tragedier i et dikt på 33 vers. Vi skal her bare gjengi hva han skriver om MATTILAS og hans kokk (diktet gjengitt i Tromsø stiftstidende nr. 254, 1930):

*Dog ble frivillig to tilbage
Mattilas og hans kjekke kok
ifra sin fangst han ei vil drage
at bjerges vintren tror han nok
men isen deres skibe knuste
og haab og mod slog da vist feil
i tvende baade vil de huse
de trekker dem med nogle seil.*

*Men denne ufuldkomne hytte
paa dette kolde, mørke sted
kan ei mot kulden dem beskytte
hvor modig de end led og stred.
De gjorde vistnok hvad de kunde
men kraft og forraad er forbi.
For sygdom laa de begge under
blot døden kunde dem befri.*

Sivert Tobiesens ufrivillige overvintring på Novaja Zemlja, 1872—73.

I slutten av mai 1872 seilte SIVERT TOBIESEN fra Tromsø med «Freya». Besetningen var i alt på 11 mann, hans sønn JAKOB JOHAN var med. TOBIESEN fanget ved Novaja Zemlja. På grunn av vanskelige isforhold ankret han «Freya» den 14.

(1) Stedet hvor TOBIESEN's skute frøs inne i september 1872. TOBIESEN og hans sønn døde her av skjørbuk. — — — Reiseruten til de 7 menn som forlot «Freya» i oktober. (2) Den tomme russiske hytta hvor de syv oppholdt seg i 3 uker. (3) Den bebodde samojedehytta, og hvor fire av de syv kom fram, en hadde frosset ihjel og to snudde og gikk tilbake til (2). Disse to kom i april også ned til (3). Fem av de seks reiste i båt til Vaigatch (4) våren 1873. . . . Reiseruten til de to som overlevet vinteren i skuta, og kom i kontakt med en russisk skonnert på Gåslandet i september 1873.

(1) The place where TOBIESEN's ship was trapped in the ice. TOBIESEN and his son died here during the winter. — — The traveling route of the seven men who left the ship in October, (2) the empty Russian hut where these men stayed for three weeks. (3) The inhabited Samoyed hut, at which four of the seven men arrived, one had frozen to death and two men had gone back to (2). These two men also arrived at (3) in April. Five of these six men went by boat to Vaigatsj (4) in the spring 1873. . . The traveling route of the two men who survived this winter in the ship and came in touch with the crew of a Russian schooner on Gåslandet in September 1873.

september ved to små øyer som ligger nordøst for Berchøya. Her ble den presset inne, og det var umulig å få skuta ut igjen. Proviant hadde de bare for tre uker. Fangsten var 26 hvalross, 150 store sel, 5 bjørn og 8 rein.

De bestemte seg til å forlate fartøyet. Mellom den 18. og 22. september forsøkte alle å komme seg sørover ved å dra fangstbåtene over isen, men isen var for svak.

Den 1. oktober bestemte 7 av mannskapet seg for å ta seg sørover i håp om å redde seg på den måten. Deres skjebne skal vi se på senere.

TOBIESEN, hans sønn, bestemannen og kokken ble igjen ombord fordi de ikke ville risikere livet i en åpen båt så sent på året. Det er JAKOB JOHANS dagbok som fra dag til dag gir oss utviklingen av denne triste historien (ISACHSEN 1921).

Det meste av oktober ble brukt til å sette fartøyet i stand slik at det ble mest mulig skikket for vinteren. Masten ble kappet. Det ble laget et telt over dekket for å beskytte seg bedre mot kulden. Det de var reddest for, var at skuta skulle skrues sammen. Helt fri for denne frykt ble de aldri da ispress fikk det til å knake i fortøyet langt ut på vinteren. At skuta skulle skrues ned, var en lite hyggelig tanke. I dagboken 22. november heter det: «I dag er isen i sterk bevægelse, det omtrent knager og brager saa uophørlig i fartøyet at vi næsten hvert øyeblik tror at det skal klæmmes istykker. Gud hjælpe os dersom vi nødes til at flytte paa land i denne mørke og kolde tid, for da ser vi ingen udvei for at leve længer om vi end berger proviant og klæder. I fm. har vi hugget løs og skuffet bort sneskavlen paa babord side, thi da fartøiet hælder betydelig til denne side kunde under en skruvning læt den ene side trykkes ind.» Proviant ble plassert på dekket og en båt lagt på land i tilfelle det verste skulle skje. Ut på senvinteren ble skuta lekk, og 2. april står vannet rett under kahyttgulvet. Vannet måtte de ta opp i bøtter da de ikke klarte å tine pumpen.

Av brensel hadde de en del, så de ved å spare klarte seg vinteren igjennom. De hadde litt kull ombord, men mest brenne fikk de av rekved og fra ved fra rigg og båt. Fuktighet i kahytten var en stor plage. Den 26. november står det: «En stor ulempe for os er den fugt og vaadhed som er i kahytten hver

morgen naar vi staar op, thi vi kan ikke udfinde noget middel og desuden har vi ingen hjælpemidler til at bli den fri. I køierne vores er det ogsaa noget fugtigt og vaadt, saa vi hver dag nødes til at have klæderne af dem for at de ikke skal raadne op.» Videre 28. desember: «Luften i kahytten begynder nu at blive usund formedelst tætheden i samme. Thi naar vi allesammen er nede en stund saa nødes vi til at gaa op for at trække frisk luft, fordi aandedrættet bliver saa besværligt.»

Da de ble stengt inne hadde de mat bare for tre uker med vanlig forbruk. De 7 som drog sørover, fikk noe med seg, og det var ikke mye å møte en vinter med det de hadde. Den 12. oktober står det om maten: «Vores føde bestaar fortiden af følgende ting. Hver morgen og aften bjørnekjød og boliong. Middag enten saltkjød og erter eller stegt kobbekjød og sildegryn 2 gange ugentlig, desuden 3/4 biskiøt for dagen. Kaffe eller the har vi 1 gang af hver ef. Efter denne føde befinder vi os meget vel.» At de vanligvis var vant til nøysomhet viser følgende fra dagboken 24. desember: «Idag har vi holdt julaften saa godt som vi efter vores stilling kan have det. Det er dog savnende for os at vi har saa lidet proviant og isærdeleshed med brødet thi det falder os noget knapt blot at kunde have en biskoit for dagen. Vi kunde dog havt mere brød dersom ikke mandskabet som hovedsagelig bestod av uopdragne Balfjordfinner ikke havde kastet saa meget brød overbord i sommerøns løb, hvilket vi nu er kommen til kundskab om, af den tilbageblevne kok, thi da de ikke havde ransom paa brød saa vilde de ikke spise den mindre bekvemmelige del (nemlig underparten) af biskoiten og de kastede den da hellere overbord end at bære den paa et fad i rummet som far havde bedet dem om; thi da han kom hjem ifjor saa havde han 3 a 4 tønder med stykker og underparter af biskoiter. Vi faar dog ikke klage men takke Gud for at vi have det som vi nu har det, thi saa lider vi ingen nød.» Videre 22. januar: «Vores færske bjørnekjød er nu aldeles sluppet op og vi har nu blot tilbage noget saltet bjørnekjød; men da mandskabet havde saltet det saa daarligt saa gaar det nu en mængde styg lugt eller stank af det, og det er blot naar sulten indfinder sig at det kan blive spise ligt. Vores kost bestaar for tiden af 1 biskoit og et middagsmaaltid for dagen og saalænge som vi kan have det saaledes saa sul-

ter vi ikke ihjel.» De jaktet selvfølgelig, men bare i skutas nærhet. Fra 20. september til 8. november skjøt de 6 bjørn. Så får de ingen bjørn før i februar. På slutten av denne tid ble det knapt med kjøtt. Fra midten av januar til ut i begynnelsen av februar har de for det meste sterk vind fra sørvest. Dette setter isen nordover, og dermed kommer også bjørnen. Den 4. februar fikk de en bjørn, og på 9 dager så de 7 bjørn og skjøt tre av dem. Så fikk de igjen nordavær, og først 13. april fikk de ei binne med en unge, og det er den siste bjørnejakt som er nevnt i dagboken.

Rev skjøt de når anledningen bød seg, og de fikk i alt 10 rev — antagelig alle hvite.

Om maten stort sett gav dem nok kalorier, skulle den vise seg å være utilstrekkelig likevel. SIVERT TOBIESEN var den første som fikk symptomer på skjorbuk. Han begynner å bli syk med vondt i bena fra begynnelsen av februar og må holde sengen fra slutten av februar. Den 6. mars står det i dagboken: «Far er idag noget bedre men foden begynner nu at hovne mere op, og paa indersiden af læggebenet har der sat sig en stor rødlig blaa plæt som tager mere og mere til i omfang.» Videre 11. mars: «Idag er far atter bleven noget daarligere, og han synes nu selv at kræfterne begynner at svigte ham. Det værste af alt er dog at rosen som fremdeles er i foden ikke vil gaa bort; omenskjøndt vi har brugt og fremdeles bruger alle for os optænkelige midler i denne saa beklagelsesværgige stilling. Den rødlig blaa flækken som er paa indersiden af læggebenet tiltager alt mer og mer i omfang, og omkring anklerne begynder det ogsaa at blive saadanne flækker.»

SIVERT TOBIESEN åndet ut 29. april, og en ishavets hedersmann var gått bort. NORDENSKIØLD (1875) sier om ham: «Han var blandt de norske fangstskippere en av de ældste og djærveste. Han hadde med liv og sjæl viet sig til sin bedrift og under denne været utsat for mange farer og besværligheter, som han med mot og omtanke hadde visst at omgaa». En måned før han døde, den 29. mars, hadde han skrevet til sin kone:

Kjære Kone et sørgeligt Sølvbryllop maatte vi opleve
en vænlig Hilsen til Dig, Morten og Marta. Jeg venter
nu hvær dag at blive løst fra dette Liv.

De øvrige synes å være friske til ut i siste halvdel av april, for inntil da slutter dagboken alltid med: «Vi øvrige er friske». Da melder nok sykdommen seg hos JAKOB JOHAN også. Det er ikke skrevet noe i dagboken fra den dagen hans far døde til 24. mai. Da står der blant annet: «I hele dag har vi arbeidet med tæltet, som nu er saa nogenlunde færdige, saa vi kan flytte ind; men da fartøiets lækage ikke tiltager særdeles meget, er vi endnu nogle dager ombord. Skjørbugen har nu saagodtsom faaet magten over mig, og iaften er jeg saa elendig at jeg næppe kan staa paa fødderne. Døden er her viss, da vi ikke har noget hjælpemiddel, og den har allerede sat sit stempel paa mit ansigt. J. Tobiesen.»

Bestemannen, OLE P. MOE, er det nå som skriver dagboken. Den 27. mai flytter de på land og lever i telt resten av tiden da fartøyet var for mye lekk. Skjørbugen har tak i de tre igjenlevende, men JAKOB's tilstand blir etterhvert håpløs. Den 1. juni står det i dagboken: «Han begynner at bli likesom hans far var paa sit legeme. Først er lægger og laar besat med bitte smaa røde prikker, saa tæt som mulig kan være, og nu begynner det at bli store, gule og blaa pletter, og det tykkeste av laarkjøttet er saa bløtt som vandposer, og tandkjøttet er ophovnet og begynt at gaa i forraadnelse, saa det er ikke godt for den som smerten har og ikke har nogen ting at hjelpe sig med, og ikke noget-somhelst hjælpemiddel at opdage nogensteds.»

Skjørbugen utvikler seg mer hos de to andre også. Den 15. juni skriver bestemannen: «Jeg har ogsaa faat lidt ondt i tandkjøttet og ondt i ryggen og for brystet, og litt utslet paa føtterne, saadan som Jakob begynte at formerke sin sykdom». Videre den 26. juni: «Jeg er sykkelig likedan som før, og Edvard har ogsaa faat utslet paa sine lægger og laar, likesom Jakob og jeg har det.»

Den 5. juli dør JAKOB. En fryktelig skjebne for en 18 års gutt først å se sin far lide en pinefull død og så etter noen måneder å bukke under på samme måte. Den 19. mai skriver han et langt, rørende brev til sin mor. Nedenfor gjengis noen avsnitt av brevet:

Kjære uforglæmmelige dyrebare Moder!

Da jeg nu begynner at nærme mig Døden med raske

Skridt saa vil jeg herved sende dig nogle Linier, som maa-
ske kunde trøste dig noget naar du faar høre at vi begge er
døde.

Moder tag det dog ikke tungt men stol og haab paa Gud
Fader som er i Himmelen, Thi Han, som har sendt de onde
sender ogsaa de gode og blide dager, og han, . . .

Kjære Moder husk paa, at du ikke er den eneste som har
mistet Mand og Søn, det er jo dem som har mistet Mand,
Sønner og Brødre paa engang og de maa ogsaa være til og
med Taalmod underkaste sig Guds Villie og Behag, og Mo-
der husk paa det Bibelsted som heder: Hvad gavner det
et Menneske om han vinner den ganske Verden naar han
tager Skade paa sin Skjæl.

Kjære Moder hvis Ole Moe eller Edvard Eriksen kommer
tilbage med Liv og Hilse saa vil de vist berette dig meget
mere end jeg nu kan fortælle dig, og hermed vil jeg nu
slutte denne Skrivelse til dig med . . . (uleselig) gode dy-
rebare og uforglemmelige Moder lad ei Sorgen nedbøie dig
men vær tilfreds og glad medens du er her paa denne Jord!
thi det kan jo ikke nytte at sørge, du kan ikke faa os til-
bage paa nogen mulig Maade, men naar du ogsaa engang
har overstaaet Døden saa vil du vist faa se mig hisset, jeg
mener hos Gud Fader som er i Himmelen.

Din Søn Jakob Tobiesen, skrevet den 19de mai 1873.
Herre Gud, Moder, du maa bønføre mig hvis du kan.

Som alle fangstfolk på den tid var de klar over at skjorbuk
skyldtes mangler ved kostholdet. De som var igjen, forsøkte å
få tak i ferskt kjøtt, men jakten var dårlig. De skjøt noen måker
og ærfugl. Det første egg fikk de 3. juli, det står da i dagboken:
«Idag har vi av og til været ute, og jeg var saa heldig at finde
et ærfuglegg, og det gikk jeg straks til teltet med og kokte te-
vand, og saa brukte jeg egget til fløte i samme til os. Det var
fortræffelig godt. Der er kommet adskillige ærfugle her paa
øen i den senere tid.» Det de fikk tak i av egg framover, kan ik-
ke sies å ha vært rikelig, men disse, ved siden av kjøttet fra
fuglene de skjøt, fikk skjorbuken til å stanse. Bjørn håpet de

selvfølgelig på å få skutt, men de fikk bare en så sent som den 7. august. De hadde bare sett en tidligere om våren. De så sel på isen, men klarte aldri å få skutt noen. Den 23. juli står det: «I hele dag har jeg været paa jagt, og Edvard har sat istand nogen klær til sig, og likesaa har han været ute og gaat et par smaa turer for sundheten. Jeg har fanget 2 ærfugle og nogen egg og litt dun har vi ogsaa fundet. Vi holder os meget godt med ferskt. Vi koker 2 fugle, en til os hver, ad gangen, og disse 2 maa være nok for 2 dage, og saaledes har vi bestandig en 8—9 stykker i behold.»

Deres store håp var selvfølgelig å få kontakt med en båt. I slutten av juli hørte de havbrus, og det var bevegelse i isen. Den 3. august så de to fartøyer ute i isen, men hadde ingen mulighet til å komme i kontakt med disse.

Det som hendte videre, har de fortalt til Tromsø stiftstidende (nr. 74 og 98, 1873). Den 8. august fikk de se åpent vann og begynte å hale en båt utover isen. Båten var for tung for dem, men de hadde tatt et spill fra skuta og montert i båten, og ved hjelp av dette og en 90 alen lang line fikk de båten til fastiskanten i løpet av to dager. Den dagen de begynte dette, så de en skute og forsøkte forgjeves å signalisere til den fra det høyeste punkt på øya. Planen var i første omgang å ta seg sørover langs landet for å komme i kontakt med folk på en eller annen måte. De kom ikke langt før en storm tvang dem til å søke ly, og de kom først videre etter 5 døgnns ventetid. De seilte natt og dag, og i en bukt på Gåslandet oppdaget de en russisk skonnert som lå for anker. Dette var den 24. september. Ombord fantes ikke folk, og proviant var det heller ikke ombord. Men etter å ha ventet i 3,5 døgn kom halvparten av mannskapet roende. Skonnerten drev laksefiske, og mannskapet hadde vært rundt i fjorden på fiske med småbåtene. De to fulgte skuta til Arkhangelsk og kom til Tromsø 20. november.

De syv som forlot «Freya» den 1. oktober for å komme i kontakt med fangstskuter eller ta seg fram til folk på Vajgatsøya, gikk en hard tid i møte. Deres beretning finnes i Tromsø stiftstidene (nr. 74, 1873).

Denne beretning er et eksempel på hva en kan klare å komme

gjennom i det ugjestmilde Arktis når den ytterste nød tvinger en. Da de forlot «Freya», hadde de med seg i fangstbåten: Seil til denne, 5 esker fyrstikker, 2 geværer med 1/2 mark krutt, litt bly og 100 knallperler, 1 kompass, 1 kikkert, 1 gryte, 1 kjele og 1 øks. Av mat hadde de 14 kavringer, bjørnekjøtt til ett måltid, litt te og sirup. De hadde dårlige klær og ingen køyklær — det siste hadde de ikke plass til i båten.

Det var frosset mye fastis rundt skuta, og de måtte dra båten over isen sirka en mil før de kom til fastiskanten. Maten de hadde med, var snart fortært, men den annen dag fikk de skutt en bjørn og oppholdt livet med den i flere dager. Senere skjøt de to seler. Den ene var meget liten og monnet lite, den annen var så stor at de ikke kunne ta den inn i båten. De hugg derfor av en bit og måtte la resten gå. En gang da hungeren var på det verste, fikk de skutt en teist. Den ble kokt og fortært med en gang i båten.

Etter å ha rodd og seilt i omkring tre uker kom de fram til det nordligste av Gåslandet. Her oppdaget de to små hus. Disse var helt tomme, og de var bygd av et russisk fangstlag. Husene gav ly til de 7 karene som da var hardt medtatt av sult og frost. På grunn av dårlig utstyr og liten mulighet til bevegelse i båten hadde føttene hovnet på dem alle, og de var delvis forfrosne.

Til å begynne med var de heldige med fangsten rundt hytta, og de fikk skutt 1 sel, 2 hvitrev og 4 reinsdyr. Men så ble reinen borte, og da det var små muligheter for fangst av sel og bjørn, besluttet de seg til å forlate hytta. De ville forsøke å nå Vajgatsjøya selvom mulighetene til å nå fram var små.

Kort tid etter starten kom de to som hadde geværene, fra de andre i snøføyka. Stillingen var fortvilet for dem alle. Hver mann hadde bare med seg 1/2 mark reinkjøtt og noe spekk da de forlot huset. De fem hadde ikke noe å skyte med, og de to intet utstyr.

De fem ble enige om å kaste lodd om hva de skulle gjøre — gå tilbake eller fortsette. Resultatet ble at de skulle fortsette. De gjorde små dagsmarsjer på grunn av mangel på mat, uvær og dårlige klær. Om natten gravde de seg ned i snøen. En holdt vakt slik at de fikk luft mens de sov. Stemningen var trykket,

men de holdt det gående alle til den 6. natten, da døde AMANDUS HANSEN. Han ble etterlatt i snøen. Nå var stillingen ytterst fortvilet. Utmattet av sult og frost etterlot de kjelkene med det meste av det beskjedne utstyret de hadde med seg. Den 7. eller 8. dagen oppdaget de en vedstabel og et kjelkespor i snøen. De fulgte sporet fram til et hus som var bebodd av samojeder. Dette ble disse fire karers redning.

Huset var bebodd av tre menn, tre kvinner og en gutt. De kunne gjøre seg forståelig for hverandre på russisk. Samojedene tok vennlig mot dem og stelte dem godt. Særlig gav de NILS ANDREAS FOXEN god pleie da han hadde frosset av seg flere tær. FOXEN var sengeliggende for det meste av den tiden de var i hytta. Samojedene lovet å leite etter deres døde kamerat, men han ble aldri funnet.

Samojedene kalte dette stedet Gausinonos. De hadde en liten skute eller barkasse og noen mindre båter, og de drev fangst på sel og hvalross. De hadde bare flintlåsegeværer, men skjøt godt med disse. Nordmennene hjalp til med fangsten. Samojedene sydde varme skinnklær til dem.

De bodde i huset til ut mars måned, da hadde de ikke mere brensel igjen. De flyttet da ut i et telt av reinskinn, og huset hugget de ned og brukte det til brensel.

De to med geværene hadde bare 1/2 mark kjøtt hver da de ble skilt fra kjelkepartiet. De besluttet å ta seg tilbake til hytta. Veien var ikke lang, men det tok dem 3,5 døgn å ta seg tilbake i uværet. De fikk ikke skutt noe vilt, og straks før de kom fram tli hytta, mistet de kontakten med hverandre. HENRIK NILSEN kom først til huset og stekte og spiste noe revekjøtt som var lagt igjen. Den andre, OLE ANDREAS OLSEN, hadde forsøkt å slukke sin store tørst ved å drikke sjøvann, og det gjorde ikke situasjonen bedre. Da han nådde fram til båten som lå ved hytta, orket han ikke mere og la seg til der. På den siste delen av turen hadde han spist store deler av pesken som var laget av rå reinskinn. Etter en tid klarte han å krype fram til hytta, og her fant han den andre sovende foran ovnen hvor ilden ennå ikke hadde sluknet. Han spiste de få rester som var igjen etter kameratens revemåltid, og smeltet noe vann av snø.

Det var nå i siste del av november, og en hard mørk vinter stod

for døren. De hadde ikke annet å gjøre enn å innrette seg i huset for et lengre opphold. De hadde intet av mat eller husgeråd. De første 14 dager fikk de ingen fangst, og de berget livet ved å grave opp en del gamle bein av rein, sel og bjørn som lå i snøen utenfor hytteveggen. Disse var blitt kastet der av de russerne som hadde bodd i hytta i de to foregående år. Det lille som var av kjøtt og sener på disse beina, kokte og knaget de av. Endelig, en tid før jul klarte de å skyte sin første rein etter at de kom tilbake. Da de ikke hadde fyrstikker, måtte de gjøre opp varme ved å skyte med kruttblandede forladninger på gammelt tauverk som lå igjen etter russerne. Det ene huset måtte de rive ned for å få til brensel. De kløyvde veden med et stykke jern de hadde tatt fra kjølen på båten. For å skaffe seg bedre klær, sydde de til reinskinn. Av spiker fra båten smidde de nåler, og sytråd fikk de av sener. De klarte å berge seg gjennom vinteren til ut i midten av april. Inntil da hadde de skutt 11 rein og 1 bjørn. Nå hadde de bare tre skudd tilbake, og de ville ikke kunne klare å oppholde livet stort lenger på den plassen. De bestemte seg for å forsøke å nå fram til Vajgatsj-øya. De gikk langs kysten av Gåslandet og var så heldige å komme fram til de samme samojeder som hadde reddet deres fangstkamerater. De ble også godt mottatt.

Her hos samojedene ble de alle til ut i midten av juni. Fem av dem ble da enige om å gå nordover til hytta hvor båten lå, og med den ta seg sørover. Den sjettede, den svenskfødte JOHAN ANDERSSON, ønsket å bli igjen hos samojedene. De begynte å dra båten på isen for å komme fram til åpent vann. Da båten ble for tung, måtte de kappe den av på midten. På den ene halvparten laget de et bakskott av et selskinn og drog videre. Etter i alt 5 døgn nådde de åpent vann. Så rodde de i 10 døgn i den halve båten før de nådde fastiskanten ved Vajgatsj-øya. Her på Vajgatsj traff de igjen på noen samojeder som tok vel i mot dem, men de hadde meget vanskelig med å gjøre seg forståelig da de ikke kunne hverken russisk eller kvensk.

De ble hos samojedene i 8 dager og ble så skysset med tamrein sørover inntil de etter 1,5 døgn traff et fartøy. Den ene, LARS LARSEN, bestemte seg til å bli igjen hos samojedene. To kom hjem med «Kathrine», og de to siste med «Abelone».

De to som valgte å bli igjen hos samojedene, kom til Norge etter et par år (ISACHSEN) 1921.

Som takk for å ha tatt vare på og berget de norske fangstfolk, fikk samojedene en belønning av den norske stat. Overleveringen av denne er beskrevet i Tromsø stiftstidende (nr. 67, 1880). Den foregikk på Novaja Zemlja den 17. juli 1880 med taler som «etterfulgtes av et mangdobbelt begeistret Hurra og Champagne proppernes Knald.»

Den kgl. resolusjon hadde følgende ordlyd: «Som Anerkjendelse af udvist menneskekjærlig opofrende Forhold ved i Vinteren 1872—73 at have modtaget og underholt Besætningen paa forlist Jagt «Freya» af Tromsø, Skipper S. Tobiesen, naadigst tilstaaet Samojederne Foma Wijilko, hans Hustru Agrofjoma, Sønnerne Nicolai og Ilja og tvende Døttre, begge af Navn Maria, samt Maxim Pejirerki, dennes Hustru og Søn, Belønninger, bestaaende af 5 Rifler med Tilbehør, samt endel Klæde, Ringe, Perler og Lignende, alt til en Værdi af omtr. 1400 Kroner, hvilke Gjenstander bliver at fordele efter nærmere Bestemmelse af de forenede Rigers Konsul i Archangel.»

I Tromsø gikk det ryktet senere at SIVERT og JAKOB TOBIESEN var blitt myrdet av mannskapet. Skipper HENRIK B. NÆSS gravde derfor likene opp igjen i 1889, men der fantes ikke spor av vold (ISACHSEN 1921).

«Fortuna's» mannskaps skjebne i Isfjorden 1888—89.

Skøyta «Fortuna» fra Vardø gjorde sommeren 1888 to turer på ishavet. Første tur var etter håkjerring på bankene. På annen tur utklarerte den for å gå til Spitsbergen på ishavsfangst, men herfra vendte den ikke tilbake (Norsk Fiskeritidende 1889).

Neste sommer ble skuta funnet i Isfjorden. Til Tromsøposten (nr. 77, 1889) forteller kaptein G. A. SØRENSEN, som førte galeas «William» om sine funn og betraktninger i den anledning (i vår rettskrivning).

«Skøyta fantes liggende på siden i Grønnfjorden med seilene underslått, båten var der også.

I Nordenskiølds hus på Midterhuk (Kapp Thordsen) ble det funnet et blad av en notisbok med noen optegnelser. Dette for-

talte at tre mann forlot «Fortuna» 28. september og dro inn til huset for å søke etter levnedsmidler. Skipperen ble tilbake på fartøyet.

I huset fant en sengklær og gangklær og også noe tørret kjøtt. Køyene hadde vært brukt. Der sto også urørt igjen en slump mel og byggkorn etter den svenske ekspedisjon. Brensel var det nok av. Noen beskjed om hvor de sist drog eller deres skjebne, var det ikke skrevet noe om. Den siste dato som fantes på seddelen, var 9. oktober, og når det på de siste åtte dager ikke var nedskrevet noe annet enn bare datoene og dagene, så har der vel heller ikke hendt noe som har vært verdt å nevne.

Første gang de tre dro inn til huset med båten for å søke etter mat, har de vel neppe tatt køyklær, kister og annet med. Da de fant noe mat, brensel og huset forøvrig i orden, dro de antagelig samme vei tilbake for å hente skipperen og de saker som de kunne trenge for vinteren. Igjen, mener Sørensen, at de for tredje gang må ha reist til fartøyet. Nå for enten å berge det og seile det til Midterhuk eller også bare for å berge på land rigg og seil.

Dette kan en slutte av at båten er blitt liggende igjen ved fartøyet og turen tilbake er blitt hindret av is. Da så fartøyet sprang lekk og fyltes, hadde de ikke annet å gjøre enn å gå innover langs land. Denne tur er nok blitt den siste. Antagelig har de segnet om av utmattelse og frosset ihjel lenge før de nådde huset.

I huset fant en verken geværer, ammunisjon, skipsur eller kikkerter. Disse saker har de vel i det lengste beholdt hos seg.»

Det skulle gå mange år før en fikk vite noe mer om mannskapets skjebne. I følge MOBERG (1960) ble likene av to av mannskapet, FLAGE og «STOR-OTTO» ANDREASSEN, funnet på stranda ved Kapp Laila nær Colesbukta i september 1908 av skipper ANTON NÆSS på dampskipet «William D. Monroe». Likene lå ved siden av hverandre. Her må de ha blitt overrasket av uvær, eller de har frosset i hjel mens de sov. Ved siden av dem lå et gevær, som var rustet i stykker, en øks, en skipsklokke, en dagbok og en almanakk for 1887. Likene ble gravlagt på stedet. De to andre, JAKOB ENSTRØM og ANTON TUFF, har en aldri funnet spor etter.

Men historien er ikke helt slutt med dette. I august 1922 tok svensken KARL FREDRIKSON fra Longyearbyen seg en tur til Grøn fjorden. Da han kom til Kapp Laila, satte han seg ned for å spise. Ved siden av seg fikk han se en sko. Han trakk fram denne og oppdaget et menneskebein. Han hadde satt seg på graven til FLAGE og STOR-OTTO. Det ble fortalt at han ble inneluttet av denne hendelsen, og han fikk av de andre arbeiderne tilnavnet «LIK-SVENSKEN». Han fikk et sørgelig endeligt. Han forelsket seg i en jente i Longyearbyen, men denne gjengjeldte ikke hans følelser. Han skjøt seg 26. november 1930.

Lord Pike's overvintring på Danskeøya 1888—89.

Sommeren 1888 leide lord ARNOLD PIKE fra London jakten «Siggen» for en overvintring på Spitbergen. Jakten eides og ble ført av SØREN KRÆMER. KRÆMER hadde vært med lorden på jaktturet i Norge i flere år, og nå skulle han overvintre på ishavet (KRÆMER 1940).

I Norge hadde det blitt laget et hus for overvintrerne, som bestod av PIKE og 8 norske ishavgaster. Utstyret ble lastet på jaktene «Siggen» og «Hekla». De kom under Spitsbergen 1. august. Planen var å gå inn i Storfjorden, men på grunn av for mye is ble det til at de slo seg ned på Danskeøya. «Siggen» gikk på nordkysten for å jakte, mens hytta ble satt opp. «Hekla» gikk ned igjen, men «Siggen» ble fortøyd i en sikker havn for vinteren.

Det var ikke noen god plass de hadde valgt. De fikk bare 3 isbjørn ved hytta om vinteren, og de oppgir å ha fanget bare 4 rev. Den 16. mai fikk de skuta fri for isen og gikk til Storfjorden hvor de fanget hvalross og bjørn. Fangstresultatet ble i alt 5 hvalross, 11 rein, 7 døde og 4 levende bjørn, 3 hvite og 1 blå rev og en del storkobbe og snadd (Tromsø stiftstidende nr. 49, 1889 og CHAPMAN 1897). Norsk Fiskeritidende (1890) oppgir litt andre tall.

(PIKE likte ishavsjakten. I Arendal fikk han bygget sin egen ishavs-skute «Victoria» med dampmaskin. Sommeren 1895 var han i Nordisen og rundt Spitsbergen med «Victoria» på jakt etter sel, bjørn, hvalross og rein (KRÆMER 1940).)

Diskusjon.

Mulighetene for fangst ved Svalbard fikk nordmennene beretninger om av russerne. Tidlig på 1700-tallet begynte russerne å besøke norskekysten med sine handelsbåter, og denne handel, Pomor-handelen, varte helt fram til første verdenskrig. Russerne kom fra Kvitsjø-området og besøkte for det meste de nordlige fylker. Fra Kvitsjø-området sendte også russerne ut sine fangstbåter.

Det er derfor naturlig at det på den første norske gjennomførte ishavstur i 1795—96 var russere med som kjentmenn, og at det var en kombinert ekspedisjon av nordmenn og russere når det gjaldt utrustning. En vet om et forsøk før 1795. På en gravtavle i Vardø fortelles det at EDVARD KRAFT BUCH den 23. mai 1779 reiste ut fra Norge med 4 nordmenn på skipet «Hval-Ross». Skipet ble ført av russeskipperen FELAT SIMONSEN. De fikk bare se Bjørnøya og måtte snu på grunn av stormfullt vær.

De norske myndigheter forsøkte å oppmuntre til fangst på ishavet ved å utlove premier. HAGEMANN (1888) skriver: «For at opphjelpe Finmarkshandelen udstedtes 13de oktober 1784 en kgl. plakat, der udlovede en præmie af 15 Rdlr. pr. kommerce-læst for hvert skib av indtil 130 læster der i løbet af de kommende fem aar udrustedes til hvalfangst eller til kobbe- og hvalrosfangst under Spitsbergen, Yan Mayn, Beeren-Eiland og Hoopen-Eiland, saavel som under landets egne kyster. Ved frihandelens indførelse fornyedes forordningen den 5te september 1787 med prolongation paa de følgende 10 aar for de nye finmarkske kjøbestæders vedkommende. Disse forholdsvis betydelige præmier lokkede til forsøg, der om de end var svage og famlende, dog har sin interesse som den første begyndelse til den senere fra Hammerfest saa livligt udviklede ishavsfart.»

De første båter som ble brukt på ishavsfart av nordmenn, var lodjer innkjøpt fra Russland. Grunnen til at lodjer ble brukt, var at de norske fartøyer nordpå i de tider nesten bare bestod av jækter. Disse jækter var gode båter til fart langs kysten, men ikke til fart på det åpne hav. Lodjene som ble innkjøpt, ble tildels omrigget til skonnerter (ISACHSEN 1921).

Nordmennene lærte seg raskt å drive ishavsfangst, og en kan

ikke se av beretningene at det har vært flere enn den første overvintringen at russerne var med på. Da nordmennene begynte var den russiske aktiviteten nedadgående. KEILHAU (1831) skriver: «Hvad ellers Concurrencen med Rusland angaar, da seer man dog, at de Norskes Foretagender paa Polar-Øerne ere i Fremgang, medens Russerens lidt efter lidt ophøre. Keiseren havde Actier i det archangelske Handels-Compagnie, som beskæftiger sig med Farten paa Ishavet; men hans Andel idetmindste skal næsten altid have været forbunden med Tab; han traadte ud, og Compagniet sagdes nu at være hævet. For Øieblikket skal det ikkun være det rige Kloster Solowetskoi (paa en Øe i den Hvide Søe) og nogle faa Private, som fra Rusland fortsætte Spitsberg-Farten. Man sagde, at Russerne klage over Misligheden af disse Expeditioner, især fordi deres Folk skaffe dem saa mange Ubehageligheder; man skal nemlig fordetmeste være nødt til at bruge Karle, som paa en eller anden Maade ere Udskud, maaske endogsaa dømte Forbrydere.»

Det som først og fremst lokket russerne og senere nordmennene til Svalbard, var hvalrossen. Hvalfangerne, og senere russerne, hadde hugget sterkt inn i bestanden av hvalross, men det var fremdeles en stor bestand igjen da nordmennene begynte sin fangst. På Bjørnøya og tildels også på Spitsbergen ble hvalrossen fanget både sommer og vinter. Grunnen til at fangerne overvintret, var at hvalrossen legger seg opp på land også om vinteren hvis det ikke er for mye is. Hvalrossen kunne derfor stikkes ned med lanser i fjæra i måneskinnet i mørketiden.

I tillegg til hvalross fanget russerne kvitfisk (hvithval) med not. En vet at store fangster ble tatt .DUNÉR et al. (1867) skriver: «I fornda dagar deremot, under ryssernes jagtperiod har äfven hvitfiskan utgjort föremål for en systematisk fångst, och man finner ännu flerstädes på stranden lemningar efter de ofantliga repnät, hvarmed denna fångst idkades.» Nordmennene har høyst sannsynlig ikke gjort alvorlige forsøk på denne fangst i denne tiden. Vi hører bare om en ekspedisjon som hadde not med, ingen fangster er nevnt.

Fangsten av isbjørn hadde liten betydning. Det er lite bjørn på Bjørnøya og vestkysten av Spitsbergen hvor ekspedisjonene lå. Dessuten hadde de ikke de effektive redskapene, selvskudd

og gift, som en senere fikk. I Krossfjorden i 1822—23 hadde en sakser for bjørn, og det nevnes at de brukte slagfeller, men disse er lite effektive. Merkelig nok er det ingen beretninger om at fangerne har blitt slått ned av isbjørn, selv om de måtte drepe dem med lite pålitelige flintelåsgeværer og lanser.

Rev ble fanget, men fangsten hadde likevel liten betydning for ekspedisjonene, da det ble få skinn pr. mann fordi alle som regel lå i en hytte, og fangstfeltet av den grunn ble lite.

Innsamling av egg og dun og fangst av fugl var viktig, særlig for dem som lå i nærheten av fuglefjell og øyer hvor ærfuglen hekker. Om fangst av alker skriver KEILHAU (1831): «Alke-Fangsten, der er en Hovedsyssel for dem, som overvintrer paa Beeren-Eiland, skeer blot med en Stok og en saakaldet Haav, der er et Net paa en Stang, hvoraf man ellers betjener sig til at optage Fisk af Fiskedamme. Om Foraaret, i Rugetiden, gives der her en saadan Mængde Alker, at et Par Mand i een Time ofte havet fanget flere hundrede Stykker.»

Reinfangst var meget viktig, og saltet reinkjøtt ble ført hjem til Norge. Overvintrerne fanget en del snadd og storkobbe, men jakten var vanskelig med de primitive våpen de hadde.

Hvorledes fangstutbyttet ble fordelt mellom rederne og mannskapene, vet vi lite om. Bare LØWENIGH (1830) nevner i en setning at fangstfolkene vanligvis fikk 1/3 av fangstens verdi.

Fangsten på de tunge hvalrossene krevde stort mannskap, og det er grunnen til at disse første overvintringsekspedisjoner bestod av så mange mann. Av de frivillige ekspedisjoner, hvor vi kjenner antall medlemmer, var det fra 7 til 22 mann pr. ekspedisjon.

Av de 21 overvintringer som det her er fortalt om, var 14 frivillige. En ekspedisjon (1844—45) var delvis frivillig. De frivillige var fordelt: 1 i 1795, 7 i 1820-årene, 3 i 1830-årene, 1 i 1841—42, 1 i 1856—66 og den siste i 1888—89. Den siste, Lord Pike's ekspedisjon, må regnes som en sportsekspedisjon og kommer i en annen kategori enn alle de andre. Grunnen til at de frivillige overvintringer sluttet, var at hvalrossen ble så utfanget av den raskt tiltagende skutefangst (LØNØ 1972), at fangst etter den senhøstes og vinterstid ikke gav noe utbytte. TOBIESEN's over-

vintring på Bjørnøya i 1865—66 var basert på hvalross, men de fikk bare en eneste en.

Etter gjennomgåelse av tilgjengelige kilder tror jeg ikke det har vært flere norske overvintringer i dette tidsrom. Likevel kan kilder ha gått tapt. KEILHAU (1831) nevner at i 1822 lot to redere fra Hammerfest bygge et hus på Bjørnøya. Disse redere kan neppe ha vært andre enn AKERMAND og AAGAARD, som i 1823—24 benyttet dette hus for en overvintring. Det er lite trolig at noen har overvintret på Bjørnøya i 1822—23. KEILHAU's framstilling er ellers så detaljert at han ville nevnt dette i sin beretning om det hadde vært tilfelle. Grunnen til at huset ble bygd, kan være at en ekspedisjon var planlagt i 1822, men ikke gjennomført, eller det kan ha vært satt opp for senere bruk. Det ble jo benyttet året etter.

Engelskmannen BROOKE (1827) som foretok en reise i Finmark, antagelig i 1823, skriver: « . . Mr. Crowe has recently established small settlements there, on the plan of the Hudson's bay company. With respect to Cherie island, where the experiment was first tried, it proved satisfactory in all respects: the fifteen persons who had been sent out returned in good health, after a residence of about a year, bringing with them sufficient proofs, that the adventure had succeeded as a mercantile speculation.» Det er tydelig her at BROOKE forteller om 1795—96 overvintringen, men nevner Bjørnøya (Cherie island) istedenfor Spitsbergen. At BROOKE ikke var helt nøyaktig i sine beskrivelser av sine reiser i Finmark, framgår av sogneprest RODE's brev til Morgenbladet (nr. 147, 1828). RODE kritiserer her hans framstilling. RODE kritiserer også uttrykket «anlagt en Colonie paa Spitsbergen» som nevnes i en artikkel i Den norske Rigstidende (nr. 94, 1827). Fast bebyggelse, en Colonie, mener RODE, har aldri vært tenkt på av noen kjøbmann i Finmark.

ISACHSEN (1921) forteller om to overvintringer flere enn dem som er tatt med foran. Disse opplysninger er gitt ham som muntlige overleveringer i 1890. Det er høyst sannsynlig blitt flere overvintringer enn det har vært på grunn av sammenblandinger av årstall. ISACHSEN forteller om en ekspedisjon på Bjørnøya i 1827—28: «Besætningen bestod av 7 mand, som landsattes på Beeren-Eiland med en liten slup, der het «Haabet».

Disse 7 mand stak i vinterens løp 700 hvalros. De blev avhentet næste aar av galeas «Fortuna», der måtte gjøre 3 turer for at faa lasten hjembragt. Huderne med spækket paa hadde en maa-tet nedgrave i sne og sand, da ekspeditionen kun hadde faa fat med seg, og avspækning fandt sted efterhaanden som skibnin-gen foregik. De 7 mand hadde hver omkring 700 spd. i mands-part, som for det meste blev drukket op i en fart.» Alt dette stemmer nesten i detalj med 1823—24 ekspedisjonen, og da ISACHSEN også angir de samme reder, må en gå ut fra at dette er en sammenblanding av årstall. Denne antagelse bekreftes ytterligere av det faktum at ekspedisjonen ble satt opp av slup-pen «Haabet». Nå vet vi at KEILHAU i 1827 gikk fra Hammerfest med sluppen «Haabet» 15. august og besøkte Bjørnøya og Spitsbergen og kom tilbake til Hammerfest 25. september. Han nevner ikke noen ekspedisjon som skulle til Bjørnøya den sam-me høst, og dessuten har det neppe vært to slupper med samme navn i Hammerfest. ISACHSEN forteller om den annen ekspedi-sjon: «Antagelig i 1832 blev der atter av de samme utrustet en ekspedisjon til Bjørnøya under ledelse av en kvæn ved navn Karjolin. Alle døde unntagen en mann, der blev avhentet neste år.» Denne framstilling ligner svært på ekspedisjonen til Bjørn-øya i 1834—35. Bare her ble den ene sist igjenlevende ført som lik til Norge og begravet der. Hadde denne ekspedisjon eksistert, ville TOBIESEN ha omtalt den i sin dagbok. Ekspedisjonen i 1834—35 omtaler han. TOBIESEN var selv med å sette opp ek-spedisjonen i 1834 og måtte da ha hørt om en slik ulykkelig hendelse året i forveien. Vi må gå ut fra at her forteller ISACH-SEN om to ekspedisjoner som er blitt til ved forveksling av års-tall.

NICOLAYSEN (1894) skriver: «Fra samme By overvintrede i 1825 og 1828 26 Fangstmænd paa Beeren-Eiland. Det første Aar var Fangsten god, 677 Hvalros, 30 Blaarævs-kind, noget Dun og 3 Isbjørnhuder, det andet Aar mindre.» Ekspedisjonen i 1825—26 kjenner vi, og det stemmer. Men den i 1828 finner jeg ikke omtalt andre steder. Her er det høyst sannsynlig ekspedi-sjonene 1825—26 og 1826—27 det menes. Om fangsten til den siste sier KEILHAU bare at den var mindre — det samme sier NICOLAISEN. En ekspedisjon på Bjørnøya med 18 mann er

også lite sannsynlig — det meste det ellers berettes om er 9 mann. RODE skriver i brevet, som var datert 26. januar 1828, fra Kautokeino til Morgenbladet. «Af den siste Expedition, som har overvintret paa Spitsbergen (i 1826) og . . . » Av dette framgår det at det ikke har vært noen på Spitsbergen i 1826—27 og 1827—28. En må gå ut fra at han hadde nevnt Bjørnøya om det hadde vært noen der.

DUNÉR et al. (1867) forteller om en overvintring i Krossfjorden 1843—44. Men det er helt tydelig at det er 1844—45 overvintringen de mener. Nesten alle detaljer, blant annet PER-RYS depot, omtales.

Skjorbuk var en svøpe for overvintrerne. På de 12 frivillige (den 13. kjenner vi intet til, og Lord PIKE's sportstur holder vi utenfor) og den ene halvveis frivillige overvintring deltok 129 mann. Av disse antas 27 å ha omkommet av skjorbuk. På overvintringen i Krossfjorden 1823—24 angis bare at 3 omkom. Høyst sannsynlig har dødsårsaken også her vært skjorbuk. Det blir da bare en mann som har omkommet av andre årsaker. Foruten de som døde, så har selvfølgelig mange andre av mannskapene vært angrepet av skjorbuk, men de klarte å berge seg.

Hardest ble de ufrivillige overvintrerne rammet. Av de 6 ekspedisjonene med tilsammen 56 mann, omkom 21 av skjorbuk. Men her må vi merke oss at av disse 21 døde 17 på Kapp Thorsen hvor de hadde rikelig proviant. I tillegg omkom 15 andre, 8 antas omkommet av sult, 5 frøs i hjel, 1 druknet og 1 døde av ikke angitt sykdom.

Hvorledes skjorbukken langsomt og sikkert brøt ned helsa til kraftige karer, og hvorledes de gikk en ytterst pinefull død i møte, gir dagbøkene til MATTILAS (Gråhuken 1872—73) og TOBIESEN (Novaja Zemlja 1872—13) en gripende skildring av. Dagboken fra Kapp Thorsen, hvor alle 17 omkom, er mere nøktern og forteller for det meste bare om når dødsfallene inntraff.

En av de overlevende fra Novaja Zemlja i 1872—73 forteller om hvorledes skjorbukken utviklet seg hos TOBIESEN (Tromsø stiftstidende nr. 98, 1873). I februar ble TOBIESEN syk idet hans høyre fot som han tidligere hadde brukket, hovnet sterkt og smertet meget så han måtte holde køya. Foten krympet og

visnet og forskjellig farvede store flekker vist på skinnbenet. Endelig løsnet tennene, og tannkjøttet hovnet opp og gikk i forråtnelse så store stykker kunne taes bort.

Merkelig nok er det få tilfelle hvor fangerne har mistet forstanden når skjorbukken herjet. I den fullstendig håpløse stilling uten utsikter til hjelp i den mørke og kalde polarnatten, skulle en tro en mistet vettet før livet ebbet ut. Men i mange tilfelle ser vi at dagbøkene er ført til det siste — så lenge de orket å skrive.

Den egentlige årsak til skjorbuk kjente de ikke, men de visste at den hadde en sammenheng med kostholdet. Skjorbukksurt eller kokleare (*Cochlearia officinalis*) var kjent som et godt middel mot sykdommen. De kjøttfulle bladene ble kokt eller spist rå som salat. Denne plante finnes både i Norge og på Svalbard - under fuglefjell kan det være meget av den. I Norge, særlig nordpå, var lettere tilfelle av skjorbuk slett ikke ukjent i de tider. Russerne på Svalbard var også plaget av denne sykdommen, og det er beretninger om mange dødsfall der også.

Livet til de norske overvintrerne, vi tenker her på de frivillige, var ikke i balanse med naturen. Mens eskimoer under de samme forhold er fri for skjorbuk, bukket en uhyggelig stor prosent av nordmennene under for denne sykdom. Provianden var enkel selvfølgelig. KEILHAU (1831) skriver om dette: «Eilers syntes disses Proviandforsyning tarvelig nok; Hovedartiklerne ere: Meel, Gryn og Erter, som i Hammerfest haves meget billigen fra Rusland; videre Reenkjød fra Spitsbergen, hvilket altsaa ikke har kostet Rhederne stort, og endelig saltet fisk, som er Finmarkens eget Produkt. Flesk, Øl og Brendeviin pleide man ikke at medgive.» Provianden inneholdt ikke C-vitaminer nok, og mange klarte ikke å skaffe seg nok ferskt kjøtt (inneholder noe C-vitamin) for å rette på dette. Arbeid og aktivitet mente en var nødvendig for å holde skjorbuk på avstand. MATPILAS og hans kokk hadde rigget til en kjelke med en stein på som de drog på for å få mosjon. En vet nå at årsaken til sykdommen er C-vitaminmangel.

Alle overvintringer gikk til å begynne med ut fra Hammerfest. Den neste by som begynte med denne form for fangst, var Tromsø, og den første ekspedisjon derfra gikk ut i 1834 til

Bjørnøya. Mens ekspedisjonene fra Hammerfest hadde klart seg forholdsvis bra, så ble denne en tragedie — alle døde. Ekspedisjonen må ha vært dårlig forberedt. Mannskapet må også ha vært lite orientert om fangsten på Bjørnøya, for de la seg til i Russehamna. Allerede KEILHAU (1831), som besøkte øya i 1827, var klar over at den beste plassen for hvalrossfangst var i Hvalrossfjæra (nå Herwighamna), bukta ved siden av Nordhamna. KEILHAU sier om Hvalrossfjæra: «Paa hele Øen gives der endnu kun to steder, hvor Hvalrossene pleie at lægge sig op. Da dette har vært det bedste, er Etablissementet bleven anlagt i Nærheden.» Fra Russehamna til Herwighamna er det ganske langt, 20 km å ro, noe kortere over land. Nå kan det tenkes at overvintreeren i 1834—35 hadde en bistasjon der nord. Vi vet svært lite om denne ekspedisjonen.

Alt i alt gikk det, av de frivillige, 9 ekspedisjoner ut fra Hammerfest og 3 fra Tromsø.

Summary.

The Norwegian winter hunting expeditions.

Part 1. 1795 to 1892.

In 1795 the first Norwegian hunting expedition to Spitsbergen sailed from Hammerfest. The crew moored the ship in a safe harbour and wintered. The catch is not known. Two out of 15 died. Four of the crew were Russians, used as an escort.

From 1822 til 1844 10 hunting expeditions wintered on Bjørnøya and Spitsbergen. First and foremost they hunted walrus, but also polar bear, fox, reindeer, seal, and they collected eggs and dawn. The biggest catch, 750 walrus, was taken on Bjørnøya 1823—24 by 9 men. Many men were needed to handle the heavy walrus carcasses, and because of that the crew of the expeditions was numerous, 7 to 22 on each.

The winter and the summer expeditions started simultaneously. The summer expeditions brought home much more catch than the winter hunters. The winter hunting of walrus ended after the 1830's because the number of walrus was so reduced by hunting that sufficient catch could not be done during the winter. For the ships in summer the walrus was the main catch up to 1870.

When the Norwegians began hunting regularly from the 1820's and built up their industry the Russian activity declined. The Russians had started the industry on Spitsbergen and Bjørnøya in the years between 1715 and 1720. The last Russian expedition was in 1852—53.

From 1844 to 1892 we know about 8 winterings on Spitsbergen and one on Novaya Zemlja, 7 of these were forced stays as the ships wrecked.

Scurvy was the most fatal thing for the wintering parties. On 12 of the winterings there were 129 men, and 27, possibly 3 more, died from this illness. On the 8 forced winterings with 56 men, 21 died of scurvy, and 15 of other causes.

LITTERATUR:

- AAGAARD, B., 1944: Den gamle hvalfangst. *Norsk Polarinst. Medd. 61* Beretninger om Kongeriget Norges oeconomiske Tilstand. 1835. (Amtmennes femårs-beretninger.)
- BROOKE, A. de CAPELL, 1827: A winter in Lapland and Sweden, with various observations relating to Finmark and its inhabitants. London.
- CHAPMAN, A., 1897: Wild Norway. London.
- DUNØR, N., A. J. MALMGREN, A. E. NORDENSKIØLD och A. QVENERSTEDT, 1867: Svenska expeditioner til Spetsbergen och Jan Mayen 1863 och 1864. Stockholm.
- HAGEMANN, A., 1888: Ishavsfart fra Hammerfest i forrige aarhundre. *Skilling-Magazin*. (81).
- HELLAND, A., 1905: Topografisk-statistisk beskrivelse av Finmarkens Amt. I Kristiania.
- HENKING, 1901: Expedition til Bjørnøya. *Norsk Fiskeritidende* 470—496, 578—602, 629—647. Bergen.
- HOEL, A., 1966: Svalbard. 1. Oslo.
- ISACHSEN, G., 1921: Folk, fangst og færder, nordmændene paa Spitsbergen og Ishavet. *Norsk Geogr. Selskab. Arb.* 1—250.
- JOHANNESSEN, MATTHIAS JOHAN: En ikke publisert dagbok fra overvintringen på Gråhukuken 1872—73. Svensk avskrift i Kungl. Vetenskapsakademien i Stockholm. Kopi på Norsk Polarinstitut.
- KEILHAU, B. M., 1831: Reise i Øst og Vest Finmarken samt til Beeren-Eiland og Spisbergen i Aarene 1827 og 1828. Christiania.
- KJELLMAN, F. R., 1875: Svenska Polar-Expeditionen 1872—73. Stockholm.
- KRÆMER, W., 1940 (unpubl.): Fangstliv i 45 år. Norsk Polarinstitut.
- LØNØ, O., 1972: The catch of walrus (*Odobenus rosmarus*) in the areas of Svalbard, Novaja Zemlja, and Franz Josef Land. *Norsk Polarinst.*

Årbok 1970. 199—212.

LØWENIGH, B., 1830: Reise nach Spitsbergen. Aachen und Leipzig.

MOBERG, A., 1960: Svalbards sønner. Eides forlag. Bergen.

NICOLAYSEN, O., 1894: Ishavsfangsten paa Tromsø og Hammerfest i dens Begynnelse og Udvikling. *Norsk Fiskeritidende* 1894. 419—448.

NORDENSKIÖLD, A. E., 1875: Redogörelse för Den svenske polarexpeditionen år 1872—73. *Kgl. Svenska vet. akad. handlingar. 2. (18)*. Stockholm.

— 1880: Vegas färd kring Asien och Europa. 1, Stockholm.

Norsk Fiskeritidende. 1889 og 1890.

RATHKE, J., 1907: Afhandling om de norske fiskerier og beretninger om reiser i aarene 1795—1802 for at studere fiskeriforhold m.v. Bergen.

RODE, F., 1828: «Af et brev fra Sognepræst Rode i Finmarken.» *Morgenbladet* nr. 147, Oslo.

YTREBERG, N. A., 1946: Tromsø bys historie. 1. Oslo.

Aviser:

Aftenposten. nr. 626. 1896.

Den norske Rigstidende. nr. 94, 1827.

Finmarksposten. nr. 30 og 31, 1873 og 52, 1874.

Morgenbladet. nr. 147, 1828.

Menigmands Ven. nr. 11, 1852.

Norsk Handels-Tidende. nr. 157, 1827 og nr. 1213, 1837.

Skillings-Magazin nr. 10, 1837.

Spitsbergen Gazette nr. 3 og 9, 1897.

Tromsø. nr. 254, 1930.

Tromsøposten. nr. 77, 1889.

Tromsø stiftstidende. nr. 95, 1872, nr. 7, 46, 55, 56, 57, 74 og 98 1873, nr. 67, 1880, nr. 49, 1889, og nr. 254, 1930.

Tromsø-Tidende. nr. 85, 1845 og nr. 78, 1849.

